

ÇERÇEVE SÖZLEŞME KAVRAMI, ÇERÇEVE SÖZLEŞMELERİN AMACI VE EKONOMİK FONKSİYONU¹

Dr. Öğr. Üyesi Hayriye ŞEN DOĞRAMACI*

Öz

Sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar zamanla değişiklik gösterir. Kişiler arasındaki hukuki ilişkilerin de bu değişikliğe paralel olarak esnek bir biçimde düzenlenebilmesi oldukça önemlidir. Türk Hukuk sistemine hâkim olan sözleşme özgürlüğü ilkesi ve onun bir alt görünümü oluşturan tip ve içerik özgürlüğü, sözleşmeler hukuku alanında arzu edilen esnekliği sağlamaya hizmet eder. Çerçeve sözleşmeler hukuki dayanağını sözleşme özgürlüğü ilkesinden alır. Çerçeve sözleşmeler, borçlar hukuku alanında yer alan ve edim değişimini konu alan sözleşmelerden değildir. Çerçeve sözleşmeler, edim değişimini konu alan ileride yapılacak münferit sözleşmeleri tamamlayıcı bir rol üstlenir.

Edim değişimini konu almayan ve birden çok münferit sözleşmeyi tamamlamakla görevli çerçeve sözleşmeler her şeyden önce taraflar arasında sürekli bir ilişkiye vücut verdiği için, tüm sürekli borç ilişkileri için söylenebilecek birtakım avantajlara sahiptir. Çerçeve sözleşmelerin bunun ötesinde sürekli bir borç ilişkisinde karşılaşılabilecek risk ve belirsizlik faktörlerine karşı nasıl görev üstlendiği onun ekonomik fonksiyonunun belirlenmesiyle ortaya çıkarılacaktır. Bu çalış-

¹ Anılan makale yazarın “Çerçeve Sözleşmeler” başlıklı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk ABD., Eskişehir, Türkiye | Asst. Prof., Anadolu University Faculty of Law, Civil Law, Eskişehir, Turkey

✉ hayriyes@anadolu.edu.tr • ORCID 0000-0002-9186-4407

✎ **Atf Şekli** | Cite As: ŞEN DOĞRAMACI Hayriye, “Çerçeve Sözleşme Kavramı, Çerçeve Sözleşmelerin Amacı Ve Ekonomik Fonksiyonu”, *SÜHFD.*, C. 30, S. 3, 2022, s. 1043-1077.

✎ **İntihal** | Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

✎ Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

mada hukukun ekonomik analizine yönelik kaynaklardan yararlanılarak, çerçeve sözleşmelerin ekonomik fonksiyonu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Sözleşme • Münferit Sözleşme • Ekonomik Analiz • Risk • Belirsizlik

FRAMEWORK CONTRACT CONCEPT, PURPOSE OF FRAMEWORK CONTRACTS AND ECONOMIC FUNCTION

Abstract

Social and economic needs change over time. It is quite important that legal relations between individuals can be regulated flexibly in parallel with this change. The principle of freedom of contract, which dominates the Turkish legal system, and the freedom of type and content, which is a sub-view of it, serve to provide the desired flexibility in the field of law of contracts. Framework contracts take their legal basis from the principle of freedom of contract. Framework contracts are not contracts in the field of law of obligations and a subject about change of performance. Framework contracts take on a complementary role for future individual contracts dealing with the change of performance.

Framework contracts, which are not subject to change in performance and are tasked with completing more than one individual contract, have some advantages that can be said for all continuous debt relationships, since they first of all give rise to a continuous relationship between the counterparties. Beyond this, how the framework contracts take on the risk and uncertainty factors that may be encountered in a permanent debt relationship will be revealed by determining its economic function. In this study, the economic function of framework contracts will be tried to be revealed by making use of the sources for the economic analysis of law.

Key Words

Contract • Individual Contract • Economic Analysis • Risk • Uncertainty

GİRİŞ

Sözleşmeler söz konusu olduğunda birbirinden farklı ayrımlardan söz edilebilir. Tasarruf işlemleri, borçlandırıcı sözleşmeler, statü sözleşmeleri bu ayrımlardan biridir. Borçlandırıcı sözleşmeler söz konusu olduğunda bu hususta yapılan temel ayrımlardan biri, Borçlar kanunu, Medeni kanun gibi genel nitelikteki kanunlarda ve diğer kanunlarda düzenlenmiş sözleşmeler ile isimsiz sözleşmeler ayrımıdır. Gerek kanununda düzenlenen sözleşmeler gerek isimsiz sözleşmelerin çoğu taraflar ara-

sında edim değişimini konu alan sözleşmelerdir. Borçlar hukuku alanında edim değişimini konu alan sözleşmelerin yanı sıra o sözleşmeleri hazırlayan, onları tamamlayan sözleşmelerde bulunmaktadır. Asıl sözleşmeyi hazırlayan sözleşmeler grubunda yer alan ön sözleşme, Türk Borçlar Kanunu'nun 29. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Münferit sözleşmeleri tamamlama işlevi bulunan çerçeve sözleşmeler herhangi bir kanuni düzenlemeye konu edilmese de çerçeve sözleşme aracılığıyla formüle edilmiş pek çok isimsiz sözleşme, sözleşmeler hukuku alanında yerini almıştır. Franchise sözleşmesi, tek satıcılık sözleşmesi, kredi açma sözleşmesi sözü edilen sözleşmeler içerisinde en bilinenleridir. Çerçeve sözleşme niteliği taşıyan sözleşmelere baktığımızda anılan sözleşmelerin, sürekli borç niteliği taşıdığı görülür. Sürekli borç ilişkisi niteliği taşıyan sözleşmelerde, belirsizlik esastır ve risk faktörlerinin önceden tespit edilip bertaraf edilmesi tümüyle mümkün olmaz. Bu nedenle çerçeve sözleşmelerin ekonominin araçlarıyla bir değerlendirmeye tabi tutulup sözü edilen risk ve belirsizlik faktörleri karşısında etkinliğinin belirlenmesi, çerçeve sözleşmelerin ekonomik fonksiyonun ortaya konulması açısından önem taşır.

I. ÇERÇEVE SÖZLEŞMESİ KAVRAMI

Çerçeve sözleşme² öğretide kimi yazarlarca ifade edildiği şekliyle manto sözleşme³ veya temel sözleşme ileride kurulması planlanan münferit sözleşmelerde geçerli olacak ortak hükümleri içeren⁴ ve bu sayede

-
- ² Öğretide çerçeve sözleşme kavramı yerine, “*Mantelvertrag*”, “*Grundvertrag*” “*Basisvertrag*” kavramlarının kullanıldığına rastlanılır: BEHRENS, Heino, *Wiederkehrschuldverhältnis*, Hamburg, Dissertation, 1971, s. 21; KRAMER, Ernst A., *Berner Kommentar das Obligationenrecht Art. 19-22*, Bern, Stämpfli Verlag, 1991, s. 242; WESTERMANN, Harm, Peter, *ERMAN, Bürgerliches Gezetzbuch, Elfte Auflage*, Köln: Dr. Otto Schmidt Verlag, 2004, s. 419; DİETER, Henrich, *Vorvertrag-Optionsvertrag-Vorrechtsvertrag*, Tübingen, Mohr/Paul-Siebeck Verlag, 1965, s. 117; OETKER, Hartmut, *Das Dauerschuldverhältnis und seine Beendigung*, Tübingen, Mohr/Paul-Siebeck Verlag, 1994, s. 125; SAUTER, Daniel, *Ausgewählte Probleme Sukzessivlieferungsvertrages*, Zürich, Schulthess, 1982, s. 53; SCHİMANSY Herbert, BUNTE, Hermann Josef, *LWOWSKÍ Hans-Jürgen, Bankrechts Handbuch, fünfte Auflage*, München, C.H. Beck, 2017, rn. 14; Karş. Çerçeve sözleşmeden farklı olarak temel sözleşme, kendi başına bağımsız bir sözleşme olmadığından, çerçeve sözleşme (*Rahmenvertrag*) ve temel sözleşme (*Grundvertrag*) kavramları eş anlamlı olarak kullanılmamalıdır. FUCHS-WISSEMAN, Georg, *Die Abgrenzung des Rahmenvertrages vom Sukzessivlieferungsvertrag*, Philipps Universität zu Marbug, 1980, s. 20.
- ³ BLUM, Ulrich, DUDLEY, Leonard, LEİBBRAND, Frank und WEİSKE, Andreas, *Angewandte Intitutionenökonomik*, Wiesbaden, Gabler Verlag, 2005, s. 154; DOĞAN, Gül, *Ön Sözleşme (Sözleşme Yapma Vaadi)*, İstanbul, Yeditepe Üniversitesi, 2004, s. 109; HERZOG, Nicolas, *Der Vorvertrag im schweizerischen und deutschen Schuldrecht*, Zürich, Schulthess Polygraphischer Verlag, 1999, s. 108; ERMAN/WESTERMANN, *BGB*, s. 414; SAECKER, Franz Jürgen, RİXERER, Roland, OETKER, Hartmut, Limperg, BETTİNA, *Münchener Kommentar BGB, Band I, 9. Auflage*, München, C. H Beck, 2021, Art. 145, Rn. 44; STAUDİNGER, J.von, *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen Buch 1. Allgemeiner Teil §§ 134-163*, Berlin, Sellier de Gruyter, 2003, s. 567.
- ⁴ AYRANCI, Hasan, *Ön Sözleşme*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2006, s. 110; DOĞAN, s. 109; LARENZ, Karl und WOLF, Manfred, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, Dokuzuncu Basım*, München, Beck Verlag, 2004, s. 428; WEBER, Rolf. H “Rahmenverträge als Mittel zur rechtlichen Ordnung langfristiger Geschäftsbeziehung”, *ZSR*, S.106, C.I: s. 402-434, 1987, s. 404; SCHÖNENBERGER, Wilhelm und JÄGGI, Peter, *Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch, Obligationenrecht, Teilband V 1 a Art. 1-17*, Zürich, Schulthess, 1973, s. 255; SCHİMANSY/BUNTE/LWOWSKÍ, rn. 14; STAUDİNGER, s. 567.

tarafklar arasındaki sürekli ilişkinin⁵ temel ilkelerini belirleyen sözleşmedir⁶. Çerçeve sözleşme ile taraflardan en az birinin münferit sözleşme yapma borcu altına girdiği kabul edilir⁷.

Bir sözleşme ilişkisinin, çerçeve sözleşme niteliği taşıdığından söz edebilmek için, ilk olarak o sözleşmenin içeriğine bakmak gerekir. Çerçeve sözleşmeler, belirli mal veya hizmet edimlerinin ifasına yönelik sözleşmelerden değildir⁸. Mal veya hizmet edimlerinin ifası, ileride kurulacak münferit sözleşmelerin konusunu oluşturur⁹. Çerçeve sözleşmeler ileride kurulması planlanan münferit sözleşmeleri tamamlayan ortak hükümler içerir¹⁰. Çerçeve sözleşmede yer alan hükümler, çoğunlukla, taraflar arasındaki uzun süreli ilişkide istikrarı sağlamaya yöneliktir¹¹.

⁵ AYRANCI, s. 108; DOĞAN, s. 109; BARLAS, Nami "Çerçeve Sözleşme Kavramı ve Çerçeve Sözleşmelerin Özellikleri", Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu'na 65. Yaş Günü Armağanı s. 805- 828, 1999, s. 810; BELEN, Herdem, Barter Sistemi, İstanbul, Beta Yayınevi, 2007, s. 46; GİLLOR, Viviane, Der Rahmenvertrag für Finanzgeschäfte der Europäischen Bankenvereinigung (EMA) Wertpapierpensionsgeschäfte und Wertpapierdarlehen, Baden Baden Nomos Verlag, 2006, s. 78; KIRCA, Çiğdem, Franchise Sözleşmesi, Ankara: Banka ve Ticaret Enstitüsü, 1997, s. 24; LARENZ/WOLF, s. 428; STAUDİNGER, s. 567; Weber, s. 410.

⁶ DOĞAN, s. 109; HERZOG, s. 108; MüKo BGB, Art. 145, Rn. 44; PALANDT, Otto, Bürgerliches Gesetzbuch, Fünfundsechzigste Auflage. München, Beck Verlag, 2006, s. 153; SCHULZE, Götz, Die Naturalobligation, Tübingen, Mohr-Siebeck Verlag, 2007 s. 383; SCHİMANSY/BUNTE/LWOWSKİ, rn. 14; STAUDİNGER, s. 567; ZİNGG, Heinz, Der Rahmenvertrag-Möglichkeiten und Grenzen im (Retail) Banking, Zürich, Bern, Stuttgart, Wien: Verlag Haupt, 1996, s. 11.

⁷ Karş. Tarafların münferit sözleşme yapıp yapmama konusunda özgür olduğu hususunda bkz. DOĞAN, s. 110; MüKo BGB Art. 145, Rn. 44; WESTPHALEN, Friedrich Grap, THÜSİNG, Gregor, Vertragsrecht und AGB Klauselwerke, München, C. H. Beck, 2021, Rn.60.

⁸ AYRANCI, s. 107- 108; BARLAS, s. 818; BELEN, s. 48; DOĞAN, s. 109; KIRCA, İsmail Hukuki Yönüyle Borsa Opsiyon İşlemleri, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2000, s. 87.

⁹ BARLAS, s. 818; BELEN, s. 48; GÜRZUMAR, Osman Berat, Franchise Sözleşmeleri ve Bu Sözleşmelerin Temelini Oluşturan Sistemlerin Hukuken Korunması, İstanbul, Beta Yayınevi, 1995, s. 28; GİLLOR, s. 77; Ç. KIRCA, s. 22; İŞGÜZAR, Hasan, Tek Satıcılık Sözleşmesi, Ankara, Kadioğlu Matbaası, 1989, s. 14.

¹⁰ AYRANCI, s. 107; BARLAS, s. 809; LARENZ/WOLF, s. 428; WEBER, s. 410.

¹¹ BARLAS, s. 810; SCHİMANSY/BUNTE/LWOWSKİ, rn. 14; WEBER, s. 419 vd.

Çerçeve sözleşmeyle belirlenen ortak hükümler, taraflar arasındaki münferit sözleşmelerde tekrar anılmasına gerek olmaksızın kendiliğinden geçerli olur. Diğer bir ifade ile münferit sözleşmeler kurulduğunda, çerçeve sözleşme hükümleri münferit sözleşme taraflarını bağlar¹². Bu açıdan bakıldığında, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmeler arasındaki ilişkiyi bir resim ve çerçevesi arasındaki ilişkiye benzetmek mümkündür. Nasıl bir çerçeve, hukuken içerisine konulan resimden bağımsız bir eşya niteliğini haiz ise, çerçeve sözleşmeler de hukuken bağımsız bir varlığa sahiptir. Henüz münferit sözleşmelerin kurulmadığı aşamada, bağımsız bir sözleşme olarak geçerlilik kazanır; münferit sözleşmeler kurulduğunda ise onlarla birlikte varlığını sürdürür.

Çerçeve sözleşme hükümlerinin münferit sözleşmelerde de geçerli olabilmesi için çerçeve sözleşme tarafları ile münferit sözleşme taraflarının aynı kişilerden oluşması şart değildir. Münferit sözleşmeler daha önce çerçeve sözleşmeyi kuran taraflar arasında akdedilebileceği gibi, münferit sözleşmelerin, çerçeve sözleşme taraflarından biriyle üçüncü kişiler arasında yapılması¹³, hatta tamamen çerçeve sözleşme tarafları dışında kalan üçüncü kişiler arasında yapılması da mümkündür¹⁴.

Çerçeve sözleşmeler genellikle, münferit sözleşmelerin yapılmasından önce hazırlanır¹⁵. Bu bakımdan çerçeve sözleşmelerin kuruluş anı esas alınarak, sözleşme öncesi hazırlık işlemleri arasında değerlendirilip,

¹² AYRANCI, s. 109; BARLAS, s. 814; BELEN, s. 45; FİKENTSCHER, Wolfgang und HEİNEMANN, Andreas, Schuldrecht, Zehnten Auflage. Berlin de Gruyter Lehrbuch, 2006, s. 85.

¹³ BARLAS, s. 814; BELEN, s. 48; GERNHUBER, Joachim Das Schuldverhältnis, Begründung und Anderung Pflichten und Strukturen Drittwirkungen, Tübingen, Mohr-Siebeck Verlag, 1989, s. 35 vd; FİKENTSCHER/HEİNEMANN, s. 84-85.

¹⁴ FİKENTSCHER/HEİNEMANN, s. 84; SCHİMANSY/BUNTE/LWOWSKİ, rn. 14.

¹⁵ Çerçeve sözleşmelerin, münferit sözleşmelerin en azından bir kısmıyla aynı zamanda kurulmasına bir engel yoktur. Yine aralarında münferit bir sözleşme ilişkisi bulunan tarafların, aralarındaki hukuki ilişkiyi sürekli nitelikteki bir çerçeve sözleşme ile düzenlemek istemeleri de mümkündür. Fakat bu son olasılığa bakılarak kanımızca çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmelerden daha sonra kurulduğunu söylemek mümkün değildir. Çerçeve sözleşme, tarafların çerçeve sözleşme kurma yönündeki kararlarının oluştuğu andan sonra kurulan münferit sözleşmeleri tamamlar, geriye etkili değildir. Çerçeve sözleşmelerin tamamlayıcı fonksiyonu ancak bu durumda bir anlam ifade eder.

değerlendirilemeyeceğini belirlemek gerekir. Çerçeve sözleşmeler, asıl sözleşme etrafında varlık gösteren sözleşmeler arasında yer alır. Hukuk düzenlerinde edim değişimini konu alan asıl sözleşmelerin yanı sıra, bu asıl sözleşmeleri hazırlayan ya da ona eşlik eden ve onu tamamlayan sözleşmelere de yer verilmiştir¹⁶. Ön sözleşme ve opsiyon hakkı sözleşmesinin, asıl sözleşmenin hazırlık aşamasını oluşturduğu kabul edilir¹⁷. Çerçeve sözleşmenin ise, asıl sözleşmeyi hazırlama ile asıl sözleşmeyi tamamlama amaçlarından hangisine hizmet ettiği öğretide tartışmalıdır. Öğretide münferit sözleşmelerin içeriğini oluşturan hükümlerden bir kısmının önceden çerçeve sözleşmelerle belirlenmiş olmasından hareket eden bazı yazarlar¹⁸, çerçeve sözleşmelerin, münferit sözleşmelerin hazırlanması amacıyla hizmet ettiği görüşünü ileri sürerler. Karşıt görüş taraftarları ise, çerçeve sözleşmenin, her durumda, münferit sözleşmelerin hazırlık aşaması şeklinde değerlendirilemeyeceğini, bu nedenle de çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeleri tamamlama işlevinin ön planda tutulması gerektiğini savunurlar¹⁹.

Kanımızca çerçeve sözleşmelerin, münferit sözleşmelerin hazırlanmasından çok tamamlanması amacıyla hizmet ettiği kabul edilmelidir. Sözleşme öncesi hazırlık işlemleri ile çerçeve sözleşmeler arasında önemli farklar vardır. Sözleşme öncesi hazırlık işlemleri, asıl sözleşmenin yapılmasını hedefler ve asıl sözleşmenin kurulmasıyla ortadan kalkar²⁰. Asıl

¹⁶ LARENZ/WOLF, s. 425; asıl sözleşmenin hazırlık aşamaları “*Vorfeldvereinbarung*”, birbirinden farklı görünümde ortaya çıkabilir. Niyet mektubu, sözleşme taslağı, ön sözleşme, opsiyon hakkı asıl sözleşmenin hazırlık aşamalarını oluşturur: KRAMER, Berner Komm. Art. 19-22, s. 237 vd; STAUDİNGER, s. 589.

¹⁷ DOĞAN, s. 110; LARENZ/WOLF, s. 424; FİKENTSCHE/HEİNEMANN, s. 82-83; DRECHER, Ingo, FLEİSCHER, Holger, SCHMİDT, Karsten, Münchener Kommentar HGB, Art. 343, 5. Auflage, München C. H. Beck, 2021, Rn. 34.

¹⁸ BARLAS, s. 809; PALANDT, s. 153.

¹⁹ LARENZ/WOLF, s. 428; FİKENTSCHE/HEİNEMANN, s. 84; FUCHS-WISSEMAN, s. 23; Ç. KIRCA, s. 22; MARTİNEK, Michael, Franchising. Grundlagen der zivil und wettbewerbsrechtlichen Behandlung der vertikalen Gruppenkooperation beim Absatz von Waren und Dienstleistungen, Heidelberg, Decker's Verlag, 1987, s. 257 vd; WEBER, s. 410, 414; WESTPHALEN/THÜSİNG, m.60.

²⁰ DOĞAN, s. 110; SAECKER, Franz Jürgen, RIXECKER, Roland, OETKER, Hartmut, LIMPERG, Bettina, Münchener Kommentar BGB, ROM I VO, Band 13, Art. 4, 8. Auflage, München, C.H. Beck, 2021, Rn.309.

sözleşme kurulduğunda tarafların iradesi artık bu sözleşme biçimine bürünmüştür. O andan itibaren, sözleşme öncesi hazırlık işlemlerinin rolü, uyumsuzluk çıktığında taraf iradelerinin yorumlanmasıyla sınırlandırılmıştır. Oysa çerçeve sözleşmeler, sözleşme öncesi hazırlık işlemlerinden farklı olarak, münferit sözleşmelerin kurulmasıyla ortadan kalkmaz. Çerçeve sözleşme hükümleri münferit sözleşmelerle birlikte taraflar arasındaki ilişkide geçerliliğini sürdürür. Buna ek olarak çerçeve sözleşmeler çoğu zaman münferit sözleşmelerden önce hazırlansa da çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmelerden bir kısmının, aynı anda kurulması da mümkündür. Bu gerekçelere dayanılarak, çerçeve sözleşmelerin münferit sözleşmeleri tamamlama işlevinin ön planda olduğu söylenebilir.

Çerçeve sözleşme niteliği bakımından ayırt edici son husus ise, çerçeve sözleşme ile taraflar arasında sürekli bir borç ilişkisinin kurulmuş olmasıdır²¹. Süreklilik, esasen çerçeve sözleşmenin doğası gereğidir. Günlük yaşamda, hukuki ilişkileri basitleştirip, çabuklaştırma ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkan çerçeve sözleşmenin ardından tek münferit sözleşmenin yapılmasının amaçlandığı düşünülemez.

II. ÇERÇEVE SÖZLEŞMELERİN AMACI VE EKONOMİK FONKSİYONU

A. Genel Olarak

Her sözleşmenin bir amacı vardır. Sözleşmelerde temel amaç, tarafların bu sözleşme aracılığıyla karşılıklı ifa menfaatlerinin gerçekleştirilmesidir. Sözleşmenin amacı, çeşitli açılardan önem taşır. Tarafların sözleşme kurmaya yönelik irade beyanları arasındaki uyumsuzlukların giderilmesi veya sözleşmede karşılaşılan boşlukların hâkim tarafından tamamlanmasında sözleşmenin amacı esas alınır.

Bir sözleşme ilişkisine girişen taraflar sözleşmeyle ifa menfaatlerinin gerçekleştirilmesinin yanında, bu ilişkide, esneklik, hukuki istikrarın sağlanması, işlem maliyetlerinin azaltılması şeklinde sıralanabilecek, başkaca şeyleri de hedeflerler. O halde sözleşmelerin biri dar anlamda, diğeri

²¹ AYRANCI, s. 108; BARLAS, s. 810; BELEN, s. 46; Hans Caspar, VON DER CRONE, Rahmenvertäge Zürich, Schultess Poligraphischer Verlag, 1993, s. 235; İŞGÜZAR, s. 14; FİKENTSCHE/HEINEMANN, s. 33; GİLLOR, s. 78; MüKo BGB, Art. 145, Rn. 44; WEBER, s. 410.

geniş anlamda olmak üzere iki farklı amacının bulunduğu kabul edilebilir. Sözleşmenin dar anlamda amacı tarafların ifa menfaatlerine karşılık gelir. Sözleşmenin geniş anlamda amacı ise, ifa menfaatinin tarafların çıkarlarına en uygun yoldan gerçekleştirilebilmesini ifade eder. İfa menfaatlerinin aksine, tarafların geniş anlamda amaçlarının, ortak olduğu kabul edilebilir. Tarafların sözleşmesel amaçlarının bütünü sözleşmenin ekonomik fonksiyonunu ifade eder. Müstakbel sözleşme tarafları, günlük yaşam ilişkilerinin amaçları doğrultusunda düzenlenmesini sağlamak için ilişkilerini sözleşme kalıplarından biri içerisinde organize ederler. Bu aynı zamanda tarafların amaçlarına ulaşmak için yaptıkları bir tercihe işaret eder.

B. Çerçeve Sözleşmelerin Amacı

Tarafların ifa menfaatlerinin, çıkarlarına en uygun biçimde sağlanması, tercih edilen sözleşmenin yapısal avantajlarından yararlanılması ile mümkün olur. Çerçeve sözleşmeler, ileride yapılacak münferit sözleşmeleri tamamlayıcı nitelikte hükümler içerir. Çerçeve sözleşmede yer alan hükümler, asli edim yükümü değildir. Bunlar sözleşmede istikrarı sağlamayı hedefleyen hükümler ile koruma yükümleridir. Bu sayede ileride sözleşmede karşılaşılabilecek aksaklıkların önceden hazırlanmış hükümlerle çözüme kavuşturulması sağlanır.

Çerçeve sözleşme ile yalnızca tek bir münferit sözleşme değil, birden çok münferit sözleşme tamamlanır. Bu durumda aynı veya benzer hükümlerin her defasında sözleşmede anılmasına gerek kalmaz. Bu da sözleşmeler bakımından standardizasyon ve rasyonalizasyon hedefinin gerçekleşmesine hizmet eder. Sözleşmeler bakımından standardizasyon ve rasyonalizasyon hedefinin gerçekleşmesinin bir yolu da sözleşmelerin kurulması sırasında genel işlem koşullarından yararlanılmasıdır. Genel işlem koşulları aracılığıyla kurulabilen her tür sözleşme gibi çerçeve sözleşmelerin kurulması sırasında da genel işlem koşullarından yararlanılabilir. Bu sayede çerçeve sözleşme ile amaçlanan hedefe daha da yaklaşmış olur.

C. Çerçeve Sözleşmelerin Ekonomik Fonksiyonu

Borçlar hukuku sistemimize hâkim olan sözleşme özgürlüğü ilkesi, taraflara diledikleri tip ve içerikte sözleşme yapabilme imkânı tanır. Sözleşmeyi düzenleme özgürlüğüne dayanılarak yaratılan her sözleşme, sosyal ve ekonomik yaşamda duyulan bir ihtiyacın sonucudur²². Bu nedenle, formüle edilen her sözleşmenin, sosyal ve ekonomik yaşamda kendisinden beklenen bir amacı vardır.

Kaynağını sözleşme düzenleme özgürlüğünden alan çerçeve sözleşmelerle, taraflar arasında sürekli bir borç ilişkisi kurulur. Bu nedenle, aralarındaki ilişkiyi çerçeve sözleşme aracılığıyla formüle etmeyi tercih eden sözleşme taraflarının öncelikle, sürekli sözleşmelerin taraflara sağladığı, hukuki güvenlik ve hukuki ilişkilerde istikrar şeklinde sıralanabilecek yapısal avantajlara sahip olmayı amaçladıkları kabul edilir. Çerçeve sözleşmeler aracılığıyla, bir sözleşme ilişkisinde karşılaşılabilecek ekonomik riskler en aza indirgenir²³. Bu durum çerçeve sözleşmelerin süreklilik niteliği ile birlikte tarafların hukuki işlemlerde istikrar ve hukuk güvenliğini sağlama amaçlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olur²⁴. Çerçeve sözleşmelerde, tarafların edim yükümlerinin ayrıntıları, daha sonra yapılacak münferit sözleşmelerle belirlendiğinden²⁵, çerçeve sözleşmeler hukuki işlemlerin düzenlenmesinde taraflara oldukça geniş bir esneklik sağlar²⁶. Taraflar arasındaki ilişkinin değişen koşullara göre şekillendirilme-

²² GÜMÜŞ, Mustafa Alper, Borçlar Hukuku Özel Hükümler, C. I, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2008, s. 5; HONSELL, Heinrich, Schweizerisches Obligationenrecht, Besonderer Teil, siebte Auflage. Bern: Staempli Verlag, 2003, s. 15.

²³ Çerçeve sözleşmelerde, taraflar arasındaki ilişkinin olası risk ve belirsizlik faktörlerinden minimum düzeyde etkilenmesini sağlamak amacıyla ifa engelleri kuralları, istikrarı koruma amacı güden kurallar ile, sözleşmenin değişen koşullarla yeniden müzakeresini veya sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasını konu alan kurallara yer verilir. Yine çerçeve sözleşme niteliği taşıyan hukuki ilişkilerde, dikey birleşmelere başvurulması veya üretim sürecinin farklı aşamalarında görev alanlar arasında risk dağılımı yapılması suretiyle, taraflar arasındaki hukuki ilişkinin istikrarlı bir şekilde devamı amaçlanır: VON DER CRONE, s. 242 vd.

²⁴ GILLOR, s. 53; WEBER, s. 403, 405.

²⁵ AYRANCI, s. 11; BARLAS, s. 808; VON DER CRONE, s. 248-249; İ. KIRCA, s. 87; ZİNGG, s. 11.

²⁶ WEBER, s. 403, 405.

sini kolaylaştırır. Son olarak genel işlem şartları gibi, kitlesel mal ve hizmet arzının bir ürünü olan çerçeve sözleşmeler, hukuki işlemlerde sürat sağladığı gibi, işlem maliyetlerinin azaltılmasına da hizmet eder²⁷. Gerçekten de kitlesel mal veya hizmet sunan işletmelerin, müşterileri ile aynı içerikteki sözleşmeleri her defasında yeniden yapması, zaman kaybına neden olduğu gibi işlem maliyetini de arttırır. Bu, tarafların her ikisi için de rasyonel bir davranış değildir. Çünkü satıcı ve sağlayıcılar artan işlem maliyetlerini fiyatlar aracılığıyla müşterilerine yansıtacak, bu da uzun ya da kısa vadede sunulan mal veya hizmetin esnekliğine paralel olarak, o mal veya hizmete olan arzın düşüşüne neden olabilecektir. Sözleşme tarafları arasında ileride kurulacak münferit sözleşmelerde geçerli olacak ortak hükümlerin, çerçeve sözleşmeler aracılığıyla önceden belirlenmesi, hukuki işlemlerde sürat sağladığı gibi işlem maliyetlerinin de azaltılmasına hizmet eder.

Çerçeve sözleşmelerin, kendisinden beklenen görevleri yerine getirip getiremediği, diğer bir ifade ile ekonomik açıdan etkinliği sağlayıp sağlamadığının belirlenebilmesi için bu yönde bir değerlendirmenin yapılması gerekir. Bu yönde bir değerlendirme, çerçeve sözleşmelerin ekonominin araçlarıyla incelenmesi ile mümkün olabilir. Hukuk kural ve kurumlarının ekonominin araçları ile incelenmesi hukukun ekonomik analizinin konusunu oluşturur²⁸.

²⁷ Ekonomik bir sistemin işletilmesi veya ekonomik bir faaliyetin sürdürülebilmesi için katlanılması gereken her türlü maliyet, işlem maliyeti şeklinde adlandırılır. Alıcı ve satıcı arasındaki değişim ilişkisi sırasında ortaya çıkan her türlü maliyet, işlem maliyetidir. Birbirinden farklı kalemler işlem maliyetleri içerisinde değerlendirilir. Örneğin, ulaşım, sözleşme tarafının bulunması, sözleşme görüşmelerinin yapılması, sözleşme metninin hazırlanması, sözleşmede menfaatlerin en yüksek derecede korunması için stratejik davranışlar geliştirilmesi, ifanın denetimi gibi olgular işlem maliyetleri arasında sayılabilir: İşlem maliyetleri, bilgi edinme maliyetleri, karar maliyetleri ve kontrol maliyetleri şeklinde üç başlık altında değerlendirilebilir: BEHRENS, Peter, *Die Ökonomischen Grundlagen des Rechts*, Tübingen, Mohr-Siebeck verlag, 1986, s. 107; SANLI, Kerem Cem, *Haksız Fiil Hukukunun Ekonomik Analizi-Hukuk ve Ekonomi Öğretisi*, İstanbul: Arıkan Basımevi, 2007, s. 28, Çerçeve sözleşme hükümleri, ileride yapılacak, birden çok münferit sözleşme bakımından geçerlidir. Bu bakımdan, çerçeve sözleşmeler, işlem maliyetlerinin azaltılması konusunda önemli bir rol oynar: GİLLOR, s. 55.

²⁸ SANLI, s.10; WESTPHALEN/THÜSING, m. 60.

1. Hukuk ve Ekonomi Öğretisi ve Hukukun Ekonomik Analizine Genel Bakış

Hukuk ve ekonomi öğretisi, en geniş anlamıyla ekonomik teoriyi hukuka uygulayan öğreti biçiminde tanımlanır. Bu öğreti kapsamında hukuk kuralları ile kurumlarının oluşum süreçleri, yapıları ve bunların ekonomik etkileri incelenir²⁹. Hukuk ve ekonomi öğretisinin konusu ekonomik analizdir. Hukukun ekonomik analizi çerçevesinde hukuk kuralları ve kurumları, ekonominin araçları ile incelenir³⁰. Bu alanda özellikle *mikro ekonomi* ve *refah ekonomisinin*³¹ araçlarından faydalanılır³². Yapılan inceleme sonucunda hukuk kurallarının, kişilerin seçim ve davranışları üzerindeki etkileri ve bunların toplumsal yansımaları değerlendirilir.

Öğretide, ekonomik analizin pozitif ve normatif analiz olmak üzere iki türünün bulunduğu kabul edilir³³. Ekonomik analizin *pozitif analiz*³⁴

²⁹ SANLI, s. 9; OĞUZ, Fuat "Hukukun Ekonomik Analizi: Genel Bir Değerlendirme", Piyasa, S. 2: s. 3-23, 2002, s. 4; SAECKER, Franz Jürgen, RIXECKER, Roland, OETKER, Hartmut, LİMPERG, Bettina, Münchener Kommentar BGB, Band 2, Art. 249, 8. Auflage, München C. H. Beck, 2019, Rn.12.

³⁰ GUNNAR, Janson, Ökonomische Teori im Recht, Berlin, Dunker&Humbolt, 2004, s. 22; SANLI, s. 9,13; SÖLLNER, Fritz, Die Geschichte des ökonomischen Denkens, Zweite Auflage, Berlin, Springer Verlag, 2001, s. 166.

³¹ Mikro ekonomi, kişilerin karar alma süreçlerini, piyasa süjelerinin karşılıklı etkileşimini konu edinir. Piyasada bir malın fiyatının nasıl belirlendiği, üretici ve tüketicilerin maksimum faydaları doğrultusunda ne şekilde hareket ettiği mikro ekonomi kapsamında incelenir. Refah ekonomisi ise, mikro ekonomiden farklı olarak çeşitli politika ve değişikliklerin kişilerin faydası ve sosyal refahı üzerindeki etkilerini inceler. Bu inceleme sayesinde etkinliği sağlayacak düzenlemelerin neler olduğu sorusuna cevap bulunabileceği kabul edilir: BERBEROĞLU, Necat, Mikro İktisat Teorisi, Eskişehir, Birlik Matbaacılık, 1998, s. 266; ERTEK, Tümay, Mikro Ekonomiye Giriş, Üçüncü Basım. İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım, 2005, s. 37; OĞUZ, s. 4; SANLI, s. 13.

³² SANLI, s. 13; OĞUZ, s. 6; MüKo BGB, Art. 249, Rn.13.

³³ GUNNAR, s.22; SANLI, s. 19; SÖLLNER, s. 168.

³⁴ Pozitif analizde, hukuk kurallarının kişilerin davranışları üzerindeki etkileri incelenirken birtakım varsayımlardan hareket edilir. Bunlar davranış teorileri şeklinde adlandırılır. Bunlardan ilki "*rasyonel seçim teorisi*", diğeri ise "*beklenen fayda teorisi*"dir. Rasyonel seçim teorisi uyarınca, rasyonel bireylerin tercihlerine uygun olarak faydalarını maksimize edecek seçimleri yapacağı kabul edilir. Bu teorinin belirsizlik halindeki görünümünü teşkil eden beklenen fayda teorisine göre de, kişinin belirsizlik halinde de faydasını maksimize etme eğiliminde olduğu varsayılır. Kişilerin piyasada

olarak adlandırılan ilk türünde, hukuk kurallarının kişi davranışları üzerindeki etkileri incelenir, incelemeye konu edilen hukuk kuralının toplumsal sonuçları hakkında öngörüde bulunulur.

Ekonomik analizin ikinci türünü oluşturan *normatif analizde* ise, hukuk politikasına ilişkin bir değerlendirme yapılarak hukuk kuralının iyi ya da arzu edilir olup olmadığı tespit edilmeye çalışılır³⁵. Normatif analiz sayesinde hangi normların diğerlerine tercih edilebileceği araştırılır³⁶. Böyle bir değerlendirme yapılırken hukukun temel kavramları olan adalet ve hakkaniyet yerine *ekonomik etkinlik* ölçütü esas alınır³⁷. Ekonomik etkinlik, ekonominin temel varsayımı olan kıt kaynaklardan elde edilecek azami faydayı ifade eder³⁸. Buna göre sınırlı kaynaklardan elde edilecek azami fayda, diğer bir ifade ile ekonomik etkinlik, sosyal refahı maksimize eder.

---

başka bireylerle etkileşimleri halinde, davranışlarının açıklanmasında başka varsayımlardan hareket edilir. Bunlar “*talep kanunu*” ve “*denge prensibi*”dir. Talep kanunu, bir malın fiyatı ile o mala olan talep arasındaki ilişkiyi esas alır. Özetle bir malın fiyatındaki artışın o mala olan talebi düşüreceği kabul edilir. Ekonomi bilim dışarıdan müdahale olmadığı sürece arz ve talebin zaman içerisinde belirli bir fiyatta dengeye geleceğini kabul eder ki; buna denge prensibi adı verilir. Talep kanunu ve denge prensibi ekonomik davranış modelinin toplumsal yansımalarını ortaya koyar: Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SANLI, 26-38; Zeynep AYATA , “Hukukun İktisadi Analizi Çerçevesinde Rekabet Hukuku”, Hacettepe HFD, S. 4 , C. 1, (s. 35-53), 2014, s. 37.

³⁵ AYATA, s. 38; GUNNAR, s. 87; SANLI, s. 22.

³⁶ AYATA, s. 38, GUNNAR, s. 23.

³⁷ Posner’a göre, ekonomik etkinlik ise toplumun ya da bireylerin bir ürün, hizmet ya da işlem için ‘ne kadarlık bir maliyet ödemeyi kabul edeceği şeklinde tanımlanır. AYATA, s. 39,38; MüKo, Art. 249, Rn. 12; SANLI, s. 23.

³⁸ Ekonomik etkinliğin açıklanmasında, farklı kriterlerden söz edilir. Bunlar Pareto etkinliği ve Kaldor-Hicks etkinliği olarak adlandırılır. Pareto ölçütünün pareto etkinliği ve pareto üstünlüğü olmak üzere iki farklı görünümü vardır. Pareto etkinliği bir durumun, pareto üstünlüğü ise bir değişikliğin değerlendirilmesinde kullanılır. Pareto üstünlük, hiç kimseyi daha kötü duruma sokmadan en az bir kişiyi daha iyi duruma getiren değişiklikleri ifade etmek için kullanılır: AYATA, s. 40; VON DER CRONE, s. 21; GUNNAR, s. 90; OĞUZ, s. 8; SANLI, s. 45-47; Kaldor- Hicks etkinliği ise, bir işlem ya da politikadan olumlu şekilde etkilenen kişilerin, olumsuz etkilenen kişileri potansiyel olarak telafi edip edemediği ve telafi sonrası geriye net refahın kalıp kalmadığını değerlendirmelerinde esas alır: VON DER CRONE, s. 20; GUNNAR, s. 91; SANLI, s. 54-55; OĞUZ, s. 8.

Ekonomik analizin bu iki türü arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Ancak bu ilişkinin tek taraflı olduğu söylenebilir. Pozitif analiz, normatif analizin öncülüdür. Pozitif analiz yapılmadan normatif analiz yapılamaz. Ancak bir hukuki kurum başlı başına pozitif analize konu olabilir³⁹.

Hukuk ve ekonomiyi ortak bir payda altında toplayan⁴⁰ bu öğretinin amacı, hukukun daha iyi anlaşılması ve uygulanmasını sağlamaktır. Bu amaçla iki disiplin arasındaki ilişkiler farklı boyutları ile ele alınmıştır. Öğretide genel olarak, hukukun ekonomik analizini konu edinen dört temel yaklaşımın bulunduğu kabul edilir⁴¹. Bunlar, *Chiago Okulu*, *Kamu Tercih Teorisi*, *Kurumsal Ekonomi* ve *Yeni Kurumsal Ekonomi Okulu*'dur⁴². Dört okul arasındaki ayırım, amaç farklılığından ziyade, farklı uygulama alanlarından veya incelemeye esas aldıkları teorilerden kaynaklanır⁴³. Hukuk ve ekonomi öğretisinde önemli bir yeri olan bu dört okulun her birinin uygulama alanı ve yararlandıkları teoriler hakkında bilgi vermek çalışma konumuzun kapsamını aşacak niteliktedir. Bu nedenle, yalnızca çerçeve sözleşmelerin ekonomik fonksiyonunu açıklamada hareket noktamızı

³⁹ SANLI, s. 24.

⁴⁰ Hukuk kurumlarını ekonomik bir bakış açısı ile irdeleyen çalışmaların örneklerine çok eski tarihlerden beri rastlanılır. Hukuk ve ekonomi arasındaki karşılıklı etkileşim, tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde, çok sayıda incelemeye konu edilmiştir. Birbirinden farklı hukuki kurumun ekonomik anlamlarının incelenmesini konu alan çalışmaların ilk örneklerini Aristoteles'te bulmak mümkündür. Hukuk ve ekonomi alanındaki çalışmalar daha sonraları, Adam Smith tarafından yürütülmüştür. Gunnar, s. 19. Ancak uğraş alanı olarak, hukukun ekonomik analizini kendisine konu edinen hukuk ve ekonomi öğretisinin çalışmalarının ilk olarak 1960'lı yılların başında Amerika Birleşik Devletleri'nde başladığı kabul edilir. Günümüzde bu öğretinin Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra pek çok ülkede kabul görmektedir: SANLI, s. 9; BEİMOWSKÍ, Joachim Zur ökonomischen Analyse Allgemeiner Geschäftsbedingungen, München: VVF, 1989, s. 1; OĞUZ, s. 5; OETKER, s. 34; VON DER CRONE, s. 27.

⁴¹ Ekonomik analiz, geniş bir uygulama alanına sahiptir. Gerek uygulama alanının genişliği gerek sorunların çözümü konusunda benimsenen yöntemlerin çeşitliliği, hukuk ve ekonomi arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesinde farklı yaklaşımların doğumuna neden olmuştur. Söz konusu yaklaşımlar hakkında farklı gruplandırmalar yapılmakla birlikte, genel olarak bu alanda dört temel yaklaşımın bulunduğu kabul edilir. SANLI, s. 67.

⁴² Hukuk ve Ekonomi Öğretisindeki Okullar Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SANLI, s. 68-74; OĞUZ, s. 5-20.

⁴³ OĞUZ, s. 9.

oluşturan Yeni Kurumsal Ekonomi Okulu hakkında bilgi vermekle yetinilecektir.

2. Yeni Kurumsal Ekonomi Okulu

Yeni Kurumsal Ekonomi Okulu, sosyal, siyasal ve ekonomik kurumların varlık nedenlerini, nasıl işlediklerini, ne şekilde değişime uğradıklarını ve ekonomi üzerindeki etkilerini inceler⁴⁴. Araştırmalar sırasında özellikle, hukuk, organizasyon teorisi, siyaset bilimi, sosyoloji ve antropoloji gibi disiplinlerden yararlanılır⁴⁵.

Yeni Kurumsal Ekonomi Okulu incelemelerinde, hukuk ve ekonomi öğretisindeki baskın görüşü temsil eden Chiago Okulu gibi neo-klasik teoriden yararlanır. Fakat farklı olarak, neo-klasik teorinin gerçekçi olmayan rasyonelite yaklaşımı ve tam rekabet modelini esas almaz⁴⁶. Bu yaklaşımda kişinin davranışlarının siyasal, sosyal, ekonomik faktörlerin etkisi altında şekillendiği ve kişinin her durumda rasyonel davranışlar gösteremediği kabul edilir⁴⁷. Yine bu yaklaşımda ekonomik sorunların çözümünde rasyonel bireylerden oluşan tam rekabet modeli değil, alternatif

⁴⁴ KAMA, Özge, „Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri“, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 13, C. 2, 2011, 183-204, s. 185; SANLI, s. 72.

⁴⁵ SANLI, s. 72; LINDNER, Peter, Räume und Regeln Unternehmerischen Handels, Stuttgart, Steiner Franz Verlag, 1999, s. 18.

⁴⁶ KAMA, s. 185; LINDNER, s. 19; SANLI, s. 72.

⁴⁷ Rasyonellik teoremi, klasik ekonominin temel varsayımlarından biridir. Bu teorem gereğince, insanların belli ekonomik amaçlarını gerçekleştirebilmek için rasyonel davrandığı varsayımından hareket edilir. Buradan hareketle toplumdaki her bir bireyin rasyonel davranması sonucunda ekonomide etkinliğin sağlanacağı kabul edilir: KAMA, s.189; DRECHER, Ingo, FLECIHER, Holger, SCHMIDT, Karsten, Müncheber Kommentar HGB, 4. Auflage, 2019, s. rn, 10; YILDIRIM, Kemal, ŞIKLAR, İlyas ve BAKIRTAŞ, İbrahim, Mikro İktisada Giriş, Üçüncü Basım. Bursa: Ekin Yayınevi, 2005, s. 5-6. İnsanın rasyonel davrandığından söz edebilmek için birtakım koşulların bir arada bulunması gerekir. Öncelikle, birey belirlenmiş amaçlardan yola çıkmalı; karar sürecinde alternatifler arasından en uygununu seçebilmek için tam bilgiye sahip olmalı, rasyonelliğin derecesini belirleyecek bir ölçüt mevcut olmalı, bireyler tercihlerinde kesin ve çelişkisiz bir davranış düzenine bağlı kalmalıdır. Ancak, insan davranışlarının temelindeki motivasyon sisteminin çok karmaşık olması insanların hep rasyonel davrandığı varsayımının zaman içerisinde gerçeği yansıtmadığının görülmesine neden olmuştur. Gerçekten de insanlar ekonomik faaliyet içerisinde, gelenek, alışkanlık, değer ve duygusal normlara bağlı olarak rasyonel olmayan davranışlar sergileyebilirler: ERKAN, Hüsnü Ekonomi Sosyolojisi, Dördüncü Basım, İzmir, Barış Yayınları, 2000, s. 34-36.

kurumlar temel alınır⁴⁸. İncelemede *işlem maliyetleri*⁴⁹ veya *acenta teorisinden*⁵⁰ faydalanılır⁵¹.

Yeni Kurumsal Ekonomi Okulunun kullandığı işlem maliyetleri teorisi sayesinde, uzun süreli ve karmaşık ilişkilerdeki⁵² ekonomik sorun-

⁴⁸ ERKAN, s. 36; Kişi davranışlarının ekonomi ve hukuk alanındaki etkileri ve rasyonel davranış teoreminde yaşanan değişim konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. KIRCHGÄSSNER, Gebhard "Führt der Homo Oeconomicus das Recht in die Irre?", JZ, S. 3: s. 104-111, 1991, s. 105-110.

⁴⁹ Bireylerin ekonomik bir faaliyette bulunup bulunmama kararları işlem maliyetlerinin miktarı ile doğrudan ilgilidir. Piyasada işlemlerde bulunacak alıcılar için malların fiyatları ve kalitesi hakkında belirsizlikler mevcuttur. Bu belirsizliklerin giderilmesine hizmet edecek bilginin edinilmesi ise zaman ve para bakımından oldukça maliyetlidir. Bu durumda piyasada işlemlerde bulunacak bireyler alternatifler arasından daha az bilgi edinmeyi gerektireni tercih edeceklerdir. Bu durum bireylerin her zaman çıkarları doğrultusunda rasyonel biçimde davranmadıklarının bir göstergesidir: AYATA, s. 39; BAKIRTAŞ/ŞIKLAR/YILDIRIM, s. 228; KAMA, s. 191; VON DER CRONE, s. 139; OĞUZ, s. 15.

⁵⁰ Yeni Kurumsal Ekonomi Okulunun önemli yaklaşımlarından biri de "*acenta teorisidir*". Bu teori, biri vekalet veren, diğeri vekil adına iş gören acenta arasındaki ilişkiyi temel alır. Bu ilişkinin tarafları aynı derecede bilgiye sahip değildir. Acenta yapılması gereken iş konusunda işveren daha bilgilidir ve kendi menfaatleri doğrultusunda çalışabilir. Bu nedenle, acentanın işveren adına daha etkili biçimde çalıştığından söz edebilmesi için, acentanın faaliyetlerinin kontrolü sağlanmalıdır. Acentanın faaliyetlerinin kontrolünün sağlanması yöntemlerinden biri de acentanın işverenin faaliyetine ortak edilmesidir. Bu amaçla, acentanın işveren adına yürüttüğü faaliyetten elde ettiği başarılar hisse verilmesi veya ona ek ödemedede bulunulması gibi yöntemlerden yararlanılabilir. Bu ve benzeri kalemlerin işletmeye maliyeti "*acenta maliyeti*" şeklinde adlandırılır. Acenta teorisinden özellikle, büyük işletmelerin organize edilmesinde yararlanır: GUNNAR, s. 80; OTT, Claus und SCHÄFER, Hans Bernd, *Ökonomische Analyse des Unternehmensrechts*, Heidelberg: Physica Verlag, 1993, s. 137.

⁵¹ SANLI, s. 73.

⁵² Amerikan hukuk sisteminden kaynağını alan, karmaşık uzun süreli sözleşme ilişkisi "*Komplexe Langzeitverträge*" deyimine, Alman hukukunda da rastanılmaktadır. Karmaşık uzun süreli sözleşme ilişkileri deyimini ile, taraflar arasında uzun süreli edim değişimini konu alan sözleşmelerin yerine, tarafların ortak bir amacı gerçekleştirmek için bu amaç çerçevesinde davranmayı borçlandıkları sözleşmeler anlaşılmaktadır. Buna örnek olarak bilgisayar sistemleri üzerinde birlikte çalışma projeleri, taşıt araçlarını geliştirme projeleri, franchise sözleşmeleri, çerçeve sözleşmeler, gösterilmektedir: OKTAY, Saibe, "Uzun Süreli Sözleşmelerin Geçerliliği", İHFM, C.LV, S.3: s. 209-234, 1997, s. 211; SAECKER, Franz Jürgen, RIXECKER, Roland, OETKER, Hartmut,

lara çözüm bulunabileceği kabul edilir. Uzun süreli ve karmaşık ilişkilerin başlangıcında sınırlı bir bilgiye sahip olan bireyler için geleceğe yönelik birtakım belirsizlikler ve riskler vardır. Bu belirsizlik ve risk faktörlerinin etkisi altında sözleşmenin yapılması ve devamı için farklı kurumsal oluşumlardan faydalanılabilir⁵³. Olası sorunların çözümü için önerilen alternatif yöntemlerden biri, dikey birleşmelere yönelmektir⁵⁴. Bu sayede risk ve belirsizlik faktörlerinin olumsuz etkileri, sözleşme taraflarınca paylaşılarak, ilişkinin devamı garanti altına alınır.

3. Çerçeve Sözleşmelerin Hukukun Ekonomik Analizi Kapsamında İncelenmesi Gereksinimi

Çerçeve sözleşmelerin hukukun ekonomik analizi kapsamında değerlendirilmesi, ekonominin argümanlarıyla hukuki bir kavram olan çerçeve sözleşmelerin incelenmesini konu alır. Bu değerlendirme, ekonomik bakış açısıyla, tarafların çerçeve sözleşme yapma yönündeki tercihlerinin oluşmasını sağlayan etkenleri belirleyerek, çerçeve sözleşmelerin tarafların sözleşmesel beklentilerini karşılama konusundaki yeterliliğini ölçmeyi hedefler. Normatif analiz diliyle, çerçeve sözleşmelerin ekonomik etkinliği gerçekleştirip, sosyal refahın artırılmasını sağlayıp sağlamadığı değerlendirilir.

LİMPERG, Bettina, Münchener Kommentar BGB Art. 314, Band 3, 8. Auflage, München, C.H. Beck, 2019 Rn. 8; WEBER, s. 422.

⁵³ SANLI, s. 73.

⁵⁴ Dikey anlaşmalar, üretim sürecinin farklı aşamalarında yer alan işletmeler arasında yapılan anlaşmalardır. Bunlar hammadde ve yarı mamul temin anlaşmaları, bazı fason anlaşmaları ile toptan ve perakende dağıtım anlaşmalarıdır. Üretilmiş bir ürünün alıcılarına ulaştırılmasında uygulanan pazarlama şekillerini konu alan anlaşmalara ise dağıtım anlaşmaları denir. Dağıtım anlaşmaları, bir ürünün üretimden son tüketiciye ulaşmaya kadar geçirdiği aşamaları birbiriyle birleştiren anlaşmalardır. Bu nedenle de dikey anlaşmalar grubunda yer alırlar. Dikey anlaşma kavramı, dağıtım anlaşmalarını da içerisine alan daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Dikey anlaşmalar grubunda nitelendirilen dağıtım anlaşmalarının en tipik örnekleri tek satıcılık sözleşmeleri ve franchise sözleşmeleridir: BAUDENBACHER, Carl, "Die Behandlung des Franchisevertrages im schweizerischen im europäischen Recht", Neue Vertragsformen der Wirtschaft: Leasing, Factoring, Franchising, s. 365-404, 1992. s. 365; GÜRZUMAR, s. 7; KAMA, s. 195; Ç. KIRCA, 28; MARTİNEK, s. 256; SCHULTESS, Victor, Der Franchise-Vertrag nach dem schweizerischem Recht. Zürich: Dissertation, 1975, s. 17.

Çerçeve sözleşmeler bir yandan taraflar arasındaki ilişkide hukuki güvenlik ve istikrarın gerçekleşmesini sağlarken, diğer yandan tarafların aralarındaki hukuki ilişkiye esneklik kazandırır⁵⁵. Hukuk güvenliği ve istikrar ile hukuki ilişkilerin esnek bir şekilde formüle edilmesi amaçları genellikle birbiri ile çatışır. Çünkü taraflar arasındaki sözleşme hükümlerinin esnek biçimde belirlenmesi halinde, hukuk güvenliği ve istikrardan söz etmek her zaman mümkün olmayabilir. İşte çerçeve sözleşmeler getirdikleri yapısal yenilik sayesinde, birbiri ile çelişkili görünen bu iki amaç birlikte gerçekleştirilmesini sağlarlar.

Çerçeve sözleşmelerin tüm bu yapısal özellikleri dikkate alınarak, Yeni Kurumsal Ekonomi Okulunun araçları ile bir değerlendirmeye tabi tutulması, onun ekonomik yaşamda üstlendiği görevin daha net bir şekilde açıklanmasına hizmet eder.

4. Çerçeve Sözleşmelerin Hukukun Ekonomik Analizi Kapsamında İncelenmesi Yöntemi

Çerçeve sözleşmelerin, ekonomik fonksiyonunun belirlenmesinde Yeni Kurumsal Ekonomi Okulunun araçlarından faydalanılır. Her şeyden önce çerçeve sözleşmeler, taraflar arasında karmaşık bir yapı gösteren uzun süreli ilişkilerin formüle edilmesinde yararlanılan bir kalıp olması dolayısıyla, Yeni Kurumsal Ekonomi Okulu'nun uygulama alanı içerisinde yer alır. Bunun dışında Yeni Kurumsal Ekonomi Okulu'nun, hukukun ekonomik analizinde yararlandığı işlem maliyetleri teorisi ile acenta teorisinin çerçeve sözleşmelere uygulanması mümkün görünmektedir.

Çerçeve sözleşmelerle taraflar arasında sürekli nitelikte bir sözleşme ilişkisi kurulur. Bu nedenle, çerçeve sözleşme taraflarının davranışları, bu uzun süreli sözleşme ilişkisi kapsamında değerlendirilir. Çerçeve sözleşmelerin ekonomik fonksiyonunun belirlenmesi açısından bu tespit önemlidir. Çünkü kişilerin uzun süreli sözleşme ilişkilerinde sözleşmeye yönelik beklentileri ve sözleşmesel davranışları, ani edimli sözleşmelere nazaran farklılıklar gösterir. Çerçeve sözleşmelerle taraflar arasında sürekli bir sözleşme ilişkisi kurulmasının yanı sıra, çerçeve sözleşmelerle çoğu zaman, taraflar arasında karşılıklı işbirliğini konu edinen karmaşık ilişkiler organize edilir ve taraflar arasında dikey birleşmelere sıklıkla

⁵⁵ VON DER CRONE, s. 235.

başvurulur. Bu durumda, karmaşık yapı gösteren ve birden çok aşamada tamamlanan çerçeve sözleşmelerin işlem maliyetleri açısından değerlendirilmesi önem taşır. Bunun yanı sıra, çerçeve sözleşmeye taraf olanlar arasında var olan bilgi bakımından eşitsizlik, çerçeve sözleşmelerin, asimetrik bilgi ve acenta teorisi kapsamında değerlendirilmesini de olanaklı kılar. Örneklerle açıklamak gerekirse, çerçeve sözleşme şeklinde nitelendirilen, franchise sözleşmesi, tek satıcılık sözleşmesi, banka kredi sözleşmesi ve barter sözleşmesi ile taraflar arasında sürekli nitelikte bir sözleşme ilişkisi kurulur. Bu sözleşmelerden taraflar arasında karşılıklı iş bölümünü konu alan franchise sözleşmesi ve tek satıcılık sözleşmesi, taraflar arasında dikey anlaşmalara vücut verir. Yine çerçeve sözleşme şeklinde nitelendirilen her dört sözleşmede de franchise veren, yapımçı, barter sistemini kuran organizasyon şirketi ve bankanın sözleşmenin karşı tarafına kıyasla, bilgi bakımından daha avantajlı olduğu açıktır⁵⁶.

a. Genel Olarak

Çerçeve sözleşmelerin ekonomik fonksiyonunun araştırılması sırasında, teknik anlamda bir ekonomik analiz yapılmamıştır. Çerçeve sözleşmelerin ekonomik analiz kapsamında değerlendirilmesi, başlı başına bir inceleme konusu teşkil edecek önemde ve genişliktedir. Bu nedenle biz, çerçeve sözleşmelerin ekonomik fonksiyonunun açıklanmasında, öncelikle, tüm sözleşme ilişkileri bakımından taraf beklentilerinin gerçekleşmesini güçleştiren durumlar hakkında bilgi verdikten sonra, sözleşmesel beklentilerin gerçekleşmesine hizmet eden araçlardan kısaca söz edeceğiz. Son olarak çerçeve sözleşmelerin getirdiği yapısal yenilik sayesinde beklentilerin gerçekleştirilmesi amacına ne şekilde hizmet ettiğini açıklayacağız.

b. Tarafların Sözleşmeye Yönelik Beklentilerinin Gerçekleşmesini Güçleştiren Durumların Varlığı

Sözleşme ilişkisine giren tarafların, bu ilişkiye yönelik beklentilerinin⁵⁷ gerçekleşmesine engel olan durumlar risk ve belirsizlik kavramları

⁵⁶ BAUDENBACHER, s. 384; SCHULTESS, s. 116.

⁵⁷ İktisat teorisinde beklentilere (expectation), yani gelecekte bazı önemli ekonomik değişkenlerin sayısal değerinin ne olacağı ile ilgili tahminlere her zaman yer verilmiştir. Bireyler belirli kararlar alırken, daima geleceğe ait beklentilerine göre hareket eder-

altında toplanabilir. Risk ve belirsizlik kavramları arasındaki sınırı kesin bir biçimde çizmek oldukça zordur. Öğretide her ikisi de tarafların sözleşmesel planlarını tehdit eden bu kavramlardan belirsizliğin riski kapsadığı ileri sürülmektedir⁵⁸. Risk ve belirsizlik kavramları arasındaki farkın açıklanabilmesi için öğretide, birbirinden farklı kriterlerden hareket edilir. Öğretide ileri sürülen bir görüş uyarınca belirsizlik doğrudan kontrol edilebilir olması noktasında riskten ayrılır⁵⁹. Öğretide ileri sürülen diğer bir görüş uyarınca ise, riskte bilgi, belirsizlikte bilgisizlik esastır⁶⁰. Bu görüş taraftarlarınca, risk başlangıçta yapılan olasılık hesaplamaları sayesinde öngörülebilir ve belirli bir maliyete katlanarak risk altındaki değerin korunması için önlem alınabilir⁶¹. Oysa bilgisizlik, belirsizliği karakterize eden özelliklerden biridir. Bu nedenle riskte olduğu gibi belirsizliğin öngörülebilmesi ve önlenbilmesi mümkün değildir⁶².

---

ler. Ekonomik kararlar ve onlara bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik olayları inceleyen herkes bu durumu dikkate alır. Bireylerin beklentilerinin nasıl oluştuğu konusunda, farklı ekonomik teoriler ortaya atılmıştır. Bunlar: "Geçmiş dönemle uyumlu beklentiler teorisi", "rasyonel beklentiler teorisi", "gelecekle uyumlu beklentiler teorisi" dir: Ayrıntılı bilgi için bkz. SAVAŞ, s. 966 vd.

⁵⁸ YALÇINKAYA, Timuçin "Risk ve Belirsizlik Algılamasının İktisadi Davranışlara Yansıması", T.C. Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tartışma Tebliğleri: 2004/05, s. 1-21, (2004), s. 10; bkz. Erişgin, risk, her durumda gelecekte gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belirsiz olan bir duruma ilişkindir. Bu haliyle, belirsizlik kavramı riski kapsamaktadır: ERİŞGİN, Nuri, Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2005, s. 10, dn. 9, s. 14.

⁵⁹ AKSOY, Tolga ve ŞAHİN, Işıl, "Belirsizlik Altında Karar Alma: Geleneksel ve Modern Yaklaşımlar", İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, C. 2, S. 2, 1-28, 2015, s. 3; VON DER CRONE, s. 90.

⁶⁰ AKSOY/ŞAHİN, 3; YALÇINKAYA, s. 11.

⁶¹ AKSOY/ŞAHİN, s. 3.

⁶² AKSOY/ŞAHİN, s. 3; YALÇINKAYA, s. 10-11.

b.a. Risk

Risk⁶³ kelime anlamıyla, bir tehlikenin veya zararın ortaya çıkma olasılığı şeklinde tanımlanır⁶⁴. Riski tehlike ve zarar olasılıklarından soyutlayarak istenilmeyen durumlarla karşılaşma olasılığı şeklinde tanımlamak da mümkündür. Risk kavramı, sosyolojik olarak, haksız fiiller ve sözleşme hukuku alanında farklı bir içeriğe bürünür⁶⁵. Sözleşmeler hukuku anlamında risk, kanunda düzenlenen sözleşmeler için kanunda tehlike olarak görülen durumun gerçekleşme olasılığı şeklinde tanımlanır⁶⁶. Birbirinden farklı içerikteki sözleşme ilişkilerinde risk faktörü şeklinde değerlendirilen olgular çeşitlidir⁶⁷. Bir sözleşme ilişkisinde riskin kaynağı, mevcut bir bilginin yanlış veya eksik değerlendirilmesidir⁶⁸. Yaşam olayları pek çok sonuç doğurur ve bu sonuçlar kontrol edilemezse, bu durumda beklentileri tehdit eden bir riskle karşı karşıya kalınmış demektir⁶⁹.

Taraf beklentilerini tehdit eden riskler, risk sınıflandırılmasına göre, doğal risk ve imal edilmiş risk şeklinde iki grupta incelenir. Doğal risk,

⁶³ Portekizce kökenli bir sözcük olan risk sözcüğü ilk olarak, 15. Yüzyılda merkantilizm akımıyla birlikte kullanılmaya başlamıştır. Bu dönemde, iktisadi amaçlı deniz yolculukları, bir yandan korsanların yağmalama tehlikesi, bir yandan da şiddetli fırtınaların gemiyi batırması tehlikesi altında gerçekleştiriliyordu. Bu tehlike olasılığı altında gerçekleştirilen yolculuklar risk kavramının doğumuna neden olmuştur: YALÇINKAYA, s. 10.

⁶⁴ SEİLER, Hansjörg, *Recht und Technische Risiken: Grunzüge technischen Sicherheitsrecht*, Zürich: Vdf Hochschulverlag AG, 1997, s. 38; YALÇINKAYA, 10.

⁶⁵ Teknik anlamda risk kavramı, matematiksel olarak zararın büyüklüğü ve gerçekleşme olasılığını ifade eder. Sosyolojik açıdan risk kavramı ise, daha çok belirsizlik ve güvensizlik boyutu ile ele alınır. Haksız fiiller alanında risk sözcüğü ile, hukuken korunan değerın zarar görme ihtimali anlatılır: SEİLER, s. 39, 41.

⁶⁶ SEİLER, s. 41.

⁶⁷ Emtia değişimini konu edinen sözleşmelerde, karşılaşılabilecek risk türlerinin başlıcaları arasında pazar riski, fiyat riski sayılabilir. Bunun dışında mal ve hizmet sağlanmasını konu edinen sözleşmelerde, yine fiyat riski yanında, ihmal ve hizmetlerin nitelik ve kalitesine ilişkin riskler de önem taşır: GİLLOR, s. 54.

⁶⁸ ERKAN, s. 45; öğretilde, sözleşmeler hukukunda riskin kaynağı olarak, bireylerin gelecekteki pozitif ve negatif gelişmeler hakkındaki bilgisizliği gösterilmiştir: SULZER, s. 123. Ancak bu görüş kabul edilirse, risk ve belirsizlik kavramları arasında bir ayrım yapmak güçleşir. Bilgisizlik belirsizliği karakterize eden bir unsurdur. Risk, mevcut bilgiyle, gerçekleşmesi muhtemel görülen bazı durumlara rağmen sonucun üstlenilmesini ifade eder.

⁶⁹ VON DER CRONE, s. 89.

doğal koşullardaki değişimden kaynaklanır. Deprem, sel, kuraklık, doğal riske örnek olarak gösterilebilir. İmal edilmiş risk ise bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin yarattığı risktir⁷⁰.

Riskin doğrudan kontrolü⁷¹ ve tamamen önlenmesi⁷² mümkün değildir. Ancak olasılık hesaplamaları ile başlangıçta riskin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği öngörülebilir ve belirli bir maliyete katlanarak risk altındaki değerin zarara uğrama ihtimaline karşı önlem alınabilir⁷³. Risk altındaki değerin sigorta ettirilmesi, riskin dolaylı biçimde kontrolünün en yaygın biçimidir. Yine üreticiler bakımından, üretim sürecinin paylaşılması sayesinde de riskin dolaylı suretle kontrolü mümkün olabilir. Bu yöntemle, her bir işletme ürünü bütünüyle üretmediği için az sayıda bütünüyle tamamlanmış ürün yerine, çok sayıda ürün parçası elde edilmiş olur. Bunun sonucunda hem riskin her bir üretici tarafından paylaşılarak kontrolü sağlanır hem de üretim maliyetleri düşürülür⁷⁴.

Bir sözleşme ilişkisine giren taraflar, kurdukları sözleşme aracılığıyla risk dağılımını gerçekleştirebilirler. Böylelikle sözleşmeyle, beklentilerinin gerçekleşmesini tehdit eden olası risk faktörlerinden sorumluluğun kime ait olduğu baştan belirlenmiş olur. Sözleşmenin asıl fonksiyonlarından biri de budur⁷⁵. Sözleşme dolayısıyla birtakım riskleri üstlenen

⁷⁰ İnternet ortamında ticari bilgilerin ele geçirilmesi bu çeşit riske örnek olarak verilebilir: YALÇINKAYA, s. 12

⁷¹ VON DER CRONE, s. 89.

⁷² Risk faktörlerinin önlemler alınarak tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Gelişen sanayileşme nedeniyle artan ve çeşitlenen risk faktörleri bu zorluğun daha da yoğun hissedilmesine neden olmuştur. Bu nedenle, günümüzde, "risk değerlendirilmesi" kavramı önem kazanmıştır. Riskin değerlendirilmesi, risk kaynağı yaratması muhtemel olguların seçilmesi ve bunların ortaya çıkaracağı risk olasılığının değerlendirilmesini konu alır. Riskin değerlendirilmesi sırasında, risk kaynağı olarak belirlenen olguların zarar doğurma ihtimali kadar, kazanç yaratma ihtimalleri de tespit edilmeye çalışılır: Ayrıntılı bilgi için bkz. ERİŞGİN, s. 9 vd.

⁷³ ERİŞGİN, s. 10; VON DER CRONE, s. 89.

⁷⁴ AKSOY/ŞAHİN, 3; VON DER CRONE, 89.

⁷⁵ LEU, s. 111; SAECKER, Franz, Jürgen, RIXECKER, Roland, OETKER, Hartmut, LİMPERG, Bettina, Münchener Kommentar BGB, Band 3, Art. 313, 8. Auflage, München, C.H Beck, 2019, Rn. 61.

taraf, katlanmak zorunda olduğu riski, karşı tarafın edim yükümüne dahil ederek ona yansıtabilir⁷⁶.

b.b. Belirsizlik

Belirsizlik kavramı risk kavramına oranla daha çok felsefi boyutu ile ele alınan bu nedenle de içeriği tam olarak belirlenememiş bir kavramdır. Belirsizlik, çoğunlukla geleceğe ilişkin bilgisizlik anlamında kullanılır⁷⁷. Buradaki bilgisizlik geniş anlamda anlaşılmalıdır. Bilgisizlik, kişinin zihninde o şeye ilişkin oluşan bilgi eksikliğinin yanı sıra, başkaları tarafından iletilecek veya inceleme sonucunda elde edilecek bilginin de eksikliğini ifade eder⁷⁸. Bir sözleşme ilişkisine taraf olanlar için birtakım belirsizlikler başlangıçtan beri mevcuttur⁷⁹. Tamamlanmış ürünlerin kalitesi, hizmet edimlerinin kalitesi, iş sırlarının saklanması yönündeki güvenin korunup korunmayacağı belirsizdir⁸⁰. Tüm bu belirsizliklerin sebebi bilgi eksikliğidir⁸¹. Alıcı ısmarladığı ürünlerin son şeklini görür, ancak herhangi bir üretim aşamasında üründe meydana gelen bozukluktan haberdar değildir. Ya da iş görme edimlerinin konu edildiği bir sözleşme

⁷⁶ LEU, s. 111; MüKo BGB, Art. 313, Rn. 61.

⁷⁷ VON DER CRONE, s. 89; yazara göre, riskte bilgi varken, belirsizlikte bilgisizlik esastır. Riskte bilgiyi sağlayan geçmişe ilişkin olasılık hesabıdır. Karş.YALÇINKAYA, s. 11.

⁷⁸ Bilgi (*knowledge*) ile enformasyon (*information*) kavramlarının farklı anlamlarının bulunduğuna dikkat edilmelidir. Bilgi, bilinen şeye ilişkin olarak kişinin zihninde oluşur; enformasyon ise, bir süreç ya da aktiviteye işaret eder. Bu anlamda enformasyon kavramı bilgiden farklı olarak, başkaları tarafından iletilen bilgilerle, özel bir inceleme sonucu edinilen bilgileri de kapsar. Bu nedenle, her türlü enformasyon bilginin çeşidi olduğu halde, bilgi asla enformasyonu içermez: SARIKAYA, Murat, "Asimetrik Bilgi Çerçevesinde Müzayedeler", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.3, S.2: s. 99-109, 2002, s. 99.

⁷⁹ RÍCHTER, Rudolf "Verträge aus wirtschaftstheoretischer Sicht", Ökonomische Analyse von Verträgen, s.1-24, 2000, s. 5.

⁸⁰ VON DER CRONE, s. 91; BAKIRTAŞ/ŞIKLAR/YILDIRIM, s. 228.

⁸¹ MüKo HGB, Rn. 19, 20; VON DER CRONE, s. 90; tam rekabet piyasasında, herkesin ürünle ilgili her türlü bilgiye sahip olduğu kabul edilir. Ancak eksik bilginin geçerli olduğu piyasalarda taraflardan biri diğerine oranla daha fazla bilgiye sahip olabilir. Bu durum taraflar arasındaki ilişkide asimetrik bilginin var olduğunu gösterir. Örneğin satıcı ürünün kalitesi ile ilgili her türlü bilgiye sahip olmasına karşın, alıcı bu konuda tam bir bilgiye sahip değildir. İşte piyasa işlemlerinde taraflardan birinin gerekli bilgilerin tümüne sahip olmadığı bu gibi durumlarda, sözleşme o taraf için birtakım belirsizlikler içerir: BAKIRTAŞ/ŞIKLAR/YILDIRIM, s. 227.

ilişkisinde, işin tevdi edildiği kimsenin o işi yapma konusunda ehil olup olmadığı başlangıçta belirsizdir.

Tamamlanmış olaylar hakkında bilgi eksikliğinden kaynaklanan belirsizlik riskten farklı olarak doğrudan kontrol edilebilir. Hammadde veya kıymetli evrak ticaretinde olduğu gibi borsa ya da farklı bir şekilde örgütlenmiş organize pazar yapısı sayesinde bilgi eksikliği en az düzeye indirilerek sözleşmelerdeki belirsizlik faktörünün zayıflatılması mümkün olabilecektir⁸².

b.c. Sürekli Borç İlişkilerinde Risk ve Belirsizlik

Bir süreye yayılmış edim borcunu konu edinen sürekli borç ilişkileri⁸³, taraflar arasında yoğun güven temeline dayanan istikrarlı hukuki ilişkiler kurulmasının aracıdır⁸⁴. Sürekli borç ilişkilerinde edim borcunun zamana yayılmış olması, bu tür ilişkilerde ani edimli borç ilişkilerine oranla risk ve belirsizlik faktörlerinin artması ve çeşitlenmesi sonucunu doğurur. Sürekli borç ilişkilerinde zamanın uzunluğuna paralel olarak artan ve çeşitlenen risk ve belirsizlik faktörleri, beklentilerin zaman içerisinde gerçekleşmesini güçleştirir⁸⁵. Sürekli borç ilişkileriyle taraflar arasında anlık değil geleceğe yönelik bir ilişki kurulur. Zamana yayılmış bu ilişki süresince, taraflarca ilişkinin başlangıcında kararlaştırılan hükümlerin aynı biçimde uygulanma zorunluluğu, koşulların, uzun süreli ilişkilerde zaman içerisinde değişmesi nedeniyle kimi zaman zordur. Değişen koşullar karşısında yükümlülüklerin aynen devam ediyor olması, sözleşmenin bu haliyle en azından taraflardan biri için beklentilerin korunması amacını gerçekleştirmediği anlamına gelir. Bu nedenle, sürekli borç ilişkilerinde taraflar, ani edimli borç ilişkilerinden farklı olarak, sözleşme hükümlerinin uygulama zorunluluğunu, değişen şartlar karşısında esneten

⁸² VON DER CRONE, s. 90.

⁸³ SELİÇİ, s. 5; Bir borç ilişkisinin sürekli borç ilişkisi şeklinde nitelendirilebilmesi konusunda doktrinde esas alınan farklı kriterler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TÜMERDEM, Murat, Sürekli Borç İlişkilerinde Borçlunun Temerrüdü, Seçkin Yayınları, 2018, s. 31-54.

⁸⁴ SELİÇİ, s. 32-34; TÜMERDEM, s. 53; WEBER, s. 405.

⁸⁵ BAYSAL, Başak, Sözleşmenin Uyarlanması, On iki Levha Kitabevi, 2009, s. 217; LEU, s. 110; RİCHTER, s. 5.

hükümlere yer verirler⁸⁶. Uyarlama kurallarına⁸⁷ sözleşmede yer verilmesi halinde, uyarlamaya ihtiyaç duyulan hallerde boşluk hâkim tarafından doldurulur⁸⁸. Bu ise, sözleşmenin taraflarından en az biri için, değişen koşulların sözleşmeyle düzenlemesine oranla daha elverişsiz koşulların kabulünü gerektirir.

b.d. Genel Olarak Beklentilerin (Saiklerin) Gerçekleşmesine Hizmet Eden Araçlar

Sözleşme ilişkisinin her iki tarafı da, bu sözleşme ile belirli bir amaca ulaşmayı hedefler, satıcı malını piyasa fiyatının üzerinde satmak, alıcı ise kullanışlı ve dayanıklı malı piyasadaki en uygun fiyata almak ister. Diğer bir deyişle tarafların ikisi de taraf oldukları sözleşmeyle faydalarını maksimize etmek isterler. Kişilerin taraf oldukları sözleşmeyle fayda maksimizasyonunun gerçekleşeceği yönündeki inanç, onların sözleşmeye yönelik beklentilerini oluşturur.

Tarafların sözleşmesel beklentilerinin gerçekleşmesi, tarafların karşı karşıya kaldıkları risk ve belirsizlik faktörlerinin kontrolü ile mümkün olabilir. Risk ve belirsizlik faktörlerinin kontrolünde üç tür mekanizma etkilidir⁸⁹. Bunlar ün, ahlak ve sözleşmelerdir. Bu konudaki en etkili araç şüphesiz sözleşmedir. Alternatifler arasından sözleşme tarafının seçiminde, alanında tanınan bir kişinin veya işletmenin tercih edilmesi,

⁸⁶ TÜMERDEM, s. 42.

⁸⁷ Sözleşme serbestisi ilkesi gereğince tarafların değişen hal ve şartlar karşısında sözleşmeye uygulanacak hükümleri önceden belirlemeleri mümkündür. Sözleşmenin yeniden gözden geçirilmesini öngören bu kurallar olumlu veya olumsuz içerikte olabilirler. Bir sözleşmede yer alan olumlu uyarlama kuralları, tarafların sözleşmenin değişen koşullara uyarlanacağı yolundaki kabulünü ifade eder. Olumlu uyarlama kuralları daha çok sözleşmenin içerdiği belirsizlik unsurunun geciktirici şarta bağlanması şeklinde kendisini gösterir. Olumlu uyarlama kurallarından farklı olarak, olumsuz uyarlama kuralları sözleşmenin değişen koşullara rağmen ayakta kalacağı anlamına gelir: BAYSAL, s. 194 vd; KAPLAN, İbrahim, Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi. Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1987, s. 124.

⁸⁸ Hâkimin talep üzerine sözleşmeyi değişen hal ve şartlara uyarlayabilmesi için, sözleşme ilişkisinin mevcut şartlarla devamını güçleştiren bir takım olumsuz şartların gerçekleşmesi ve sözleşmede veya kanunda uyarlamaya ilişkin bir hükmün bulunmaması gerekir: KAPLAN, s. 150.

⁸⁹ VON DER CRONE, s. 93

onun gelecekteki muhtemel davranışlarının tahmini konusunda bir kolaylık sağlar⁹⁰. Ekonomi süjeleri sahip oldukları ünü korumak için benzer durumlar karşısında geçmişte gösterdikleri davranışları tekrarlarlar. Yine hukuki yaptırımlar dışında, zorlayıcılığı bulunan ahlaki yapı da ün ve sözleşmelerin yanında beklentilerin korunması konusunda özel bir öneme sahiptir⁹¹. Ün ve ahlak mekanizmasının beklentilerin korunması konusundaki etkisini birbirinden kesin bir biçimde ayırmak mümkün değildir. Her iki mekanizma da yapısal olarak benzerlik gösterir⁹².

Taraflar, beklentilerini sözleşme şeklinde formüle ettiklerinde, sözleşme içerisinde yer alan hükümlerin icra edilmesini borçlanmış olurlar. İşte sözleşmelerde yer alan bu zorlayıcılık unsuru, taraf beklentilerinin korunması konusunda sözleşmelerin etkili bir araç olmasını sağlar⁹³. Sözleşme hükümlerinin uygulanma zorunluluğu hukuki yaptırımlarla desteklenmiştir. Sözleşmelerin ün ve ahlak mekanizmasına oranla beklentilerin korunması konusundaki elverişliliği de buradan kaynaklanır. Gerçekten de ahlaki kuralların zorlayıcılığı kişiden kişiye göre değişebilir. Özellikle sözleşme ilişkilerinde taraflar arasında asimetrik bilgi problemi varsa ahlaki tehlike daha da artar⁹⁴. Yine bir kimsenin ünü dolayısıyla gelecekteki davranışlarının öngörülebilir olması ahlaki açıdan belirli bir düzeyde olmasına bağlıdır ve dolayısıyla kişiden kişiye farklılık gösterir.

---

⁹⁰ VON DER CRONE, s. 94.

⁹¹ VON DER CRONE, *a.g.e.*, s. 96; DEDEYAN, Daniel "Die Rechtliche Konstruktion der Reputation", *Vertrauen-Vertrags-Verantwortung Festschrift für Hans Caspar von der Crone zum 50. Geburtstag* s. 3-21, 2007, s. 8; BLUM/DUDLEY, LEIBRAND/WEISKE, s. 37.

⁹² VON DER CRONE, s. 97.

⁹³ VON DER CRONE, s. 93.

⁹⁴ Ahlak kurallarının kişi davranışları üzerindeki kontrol edici ve düzenleyici etkisi, sözleşme tarafları arasında asimetrik bilgi probleminin bulunduğu durumlarda zayıflar. Şöyle ki; sözleşme konusu mal veya hizmetin niteliği konusunda farklı bilgiye sahip olan taraflar arasında asimetrik bilgi problemi vardır. Bu durumda bilgi bakımından avantajlı durumda olan tarafın, karşı tarafça bilinmeyen veya gözlemlenemeyen davranışları nedeniyle, sözleşmenin karşı tarafının zarara uğrama riski diğer bir ifade ile ahlaki tehlike artmıştır: SARIKAYA, s. 100.

b.e. Çerçeve Sözleşmelerin Getirdiği Yapısal Yenilik ve Beklentilerin Gerçekleşmesinde Çerçeve Sözleşmelerin Rolü

Her sözleşme ilişkisi başlangıçta, sözleşmenin her iki tarafı için de belirsizlik ve birtakım riskler içerir⁹⁵. Sözleşmede karşılaşılabilecek olası risk ve belirsizlikler nedeniyle, sözleşme taraflarının sözleşme süresince ortaya çıkabilecek her türlü olasılığı öngörmesi ve sözleşmeyi buna göre kaleme alması mümkün değildir. Bu nedenle bu tür sözleşmeler öğretilerde *tam olmayan sözleşmeler* şeklinde adlandırılırlar⁹⁶. Her ne kadar sözleşmede her türlü risk ve belirsizlik faktörüne karşı önlem alınması mümkün değilse de taraflar sözleşme yapmaya karar verdiklerinde, alternatifler arasından seçim yaparken bu belirsizlik ve riski mümkün olduğunca en aza indirmeye çalışırlar. Diğer bir deyişle, bir sözleşme ilişkisinin başlangıcında bireyler, mümkün olduğunca çok sayıda işlem alternatifi arasından tercihlerine en uygun olanı seçerler⁹⁷. Bireylerin bu seçiminde dışsal faktörler kadar daha önce vermiş oldukları temel kararlar da etkilidir⁹⁸. Bu nedenle, sözleşme kurmaya yönelik temel kararların sonraki kararları etkilediği kabul edilir⁹⁹. Temel kararların gelecekteki karar verme özgürlüğünü sınırlaması belirsizlik ve bağımlılık yaratır¹⁰⁰. Temel karar-

⁹⁵ BAKITAŞ/ŞIKLAR/YILDIRIM, s. 228.

⁹⁶ Tam olmayan sözleşmeler İngilizce literatürde "*incomplete contracts*", Almanca literatürde "*unvollständiger vertrag*" şeklinde isimlendirilirler. Tam olmayan sözleşmeler doğası gereği sözleşme boşluğu içerir ve sürekli niteliktedir: NEUS, Werner "*Zur Bildung von Konzernen: Eine Analyse auf Basis unvollständigerverträge*", *Ökonomische Analyse von Verträgen*, s. 54-91, 2000, s. 57 OTT/SCHÄFER, s. 37; RİCHTER, s. 5; SANLI, s. 73.

⁹⁷ VON DER CRONE, s. 110, 237

⁹⁸ İnsan davranışlarının belirleyenleri farklıdır. Bu belirleyenler insanın kişiliğinden kaynaklanan içsel değişkenlerle, sosyal grup ve kurumlardan kaynaklanan dışsal değişkenlerdir. Ekonomik davranışlarda, diğer insan davranışları gibi içsel ve dışsal değişkenlerin etkisi altında şekillenir: VON DER CRONE, s. 237; ERKAN, s. 30-31.

⁹⁹ RİCHTER, s. 4; VON DER CRONE, s. 238.

¹⁰⁰ Önceki kararların temel kararlar üzerindeki etkisini açıklamak üzere öğretilerde von der Crone tarafından şu örnek verilmiştir. Bir kimsenin otomobil alımı konusundaki tercihi, onun gelecekteki yedek parça tercihini etkileyecek ve onu otomobili satan firmaya bağımlı kılacaktır. Yedek parça üreticisi firmanın pazarda tek başına faaliyet göstermesi durumunda ise, alıcılar gelecekte yedek parçalara erişilebilmesi konusunda belirsizlikle karşı karşıya kalacaklardır. Pazarda yedek parça üreticisi tek bir

ların yarattığı bu olumsuz sonuçlardan kaçınabilmek, beklentilerin gerçekleşmesini garanti altına almakla mümkün olabilecektir. Beklentilerin gerçekleşmesi konusunda ahlak, ün ve sözleşme mekanizması etkilidir.

Her türlü sözleşme için geçerli olan risk ve belirsizlik faktörü, uzun süreli ilişkilerde daha da önem taşır. Öncelikle bu durumda, sürenin uzunluğuna paralel olarak, belirsizlik daha geniş kapsamlıdır. Sözleşme ilişkisinin uzun vadede kurulduğu zamanki koşullarla varlığını sürdürebilmesi, bu koşulların zaman içerisinde mümkün olduğunca az değişmesine bağlıdır. Fakat hayatın olağan akışı, bu statik yapıyı korumayı her zaman garanti etmez. Belirsizlik faktörü yanında uzun süreye yayılmış ilişkilerde, tarafların karşılaşılabilecekleri risklerde de bir artış görülebilir. Tarafların uzun vadede gerçekleşmesi muhtemel riskler hakkında, sözleşmenin başlangıcında öngörülebilir bulunması oldukça zordur.

Taraflar, sözleşme özgürlüğü ilkesi sayesinde, sözleşme ilişkisinden beklentilerini serbestçe belirleyecekleri kurallarla garanti altına alırlar. Çerçeve sözleşmeler içerisinde, münferit sözleşmeler için geçerli ortak hükümler tespit edilerek, taraflar arasındaki sürekli ilişkide beklentilerinin korunması amaçlanır.

Çerçeve sözleşmeler tüm sözleşmelere özgü risk ve belirsizlik faktörlerinin gelecekte kontrolü yanında, taraflar arasındaki ilişkinin sürekli nitelikte olmasından kaynaklanan sözleşmenin aynı şekilde icra edilme zorunluluğu ve değişen koşulların etkisiyle sözleşme şartlarının uygulama sırasında esnetilmesi zorunluluğunun yarattığı çatışmayı çözmeye ve temel kararların daha sonraki kararlar üzerinde özgürlüğü sınırlayıcı etkilerini ortadan kaldırma görevlerini de yerine getirirler.

Tarafların sözleşme aracılığıyla gelecekteki davranışlarının tespiti, beklentilerin gelecekte gerçekleşmesinde önemli bir rol oynar. Öğretide ifade edildiği gibi, sözleşmede uzun vadede, risk ve belirsizliklerin paylaşımı sağlanırsa, sözleşme yapmaya yönelik temel kararların sınırlayıcı etkisi kontrol edilmiş olur¹⁰¹. Ancak risk ve belirsizliklerin uzun süreli bir

---

firmanın bulunması halinde risk, onun tekel durumunda olmasından kaynaklanabileceği gibi, her an üretmekten vazgeçip piyasadan çıkması ihtimalinden de kaynaklanabilir: VON DER CRONE, s. 238-239.

¹⁰¹ VON DER CRONE, s. 240.

ilişkide tespiti, beraberinde başka bir sorunu da getirir. Uzun süreli ilişkilerde tarafların sözleşme ilişkisi boyunca, risk ve belirsizlik faktörlerinin kontrolü konusunda üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirmesi her zaman mümkün olmayabilir. Bu durum, sözleşme ilişkisinin aynen uygulanması zorunluluğu ile sözleşme koşullarının esnetilmesi gerekliliği arasında bir gerilime yol açar. Çerçeve sözleşmelerin işlevsel niteliği bu gerilimi çözmeye elverişlidir. Çerçeve sözleşme içerisinde taraflar ifa amacının gerçekleştirilmesine hizmet eden hükümlerin yanı sıra, temel kararların etkilerini sınırlayan hükümlere de yer verirler¹⁰². Bu sayede temel kararların yarattığı bağımlılık ile risk faktörleri en aza indirilmiş olur.

SONUÇ

Kaynağını sözleşme özgürlüğü ilkesinden alan her sözleşme gibi çerçeve sözleşmelerde, tarafların bu sözleşmenin yapılmasıyla arzu ettikleri amaca uygun biçimde formüle edilirler. Çerçeve sözleşme hazırlanırken onun karakteristik özelliklerinden faydalanılması, istenilen amaca ulaşılmasını kolaylaştırır. Çerçeve sözleşmeler çoğu zaman münferit sözleşmelerin kurulmasından önce veya en geç münferit sözleşmeyle birlikte kurulurlar. Bu bakımdan çerçeve sözleşmeler, sözleşmelere ilişkin yapılan ayırimda, sözleşme öncesi sözleşmeler grubunda yer alır. Çerçeve sözleşmeler aynı grupta bulunan ön sözleşmeden farklı olarak asıl sözleşmenin kurulmasıyla ortadan kalkmaz. Çerçeve sözleşmeler daha sonra kurulan münferit sözleşmelerin tamamlayıcısı olarak varlığını devam ettirir.

Çerçeve sözleşme ile taraflar arasında sürekli bir borç ilişkisi kurulur. Sürekli borç ilişkileri, ani edimli borç ilişkilerinden farklı risk faktörlerini bünyesinde barındırır. Bu tür borç ilişkilerinde karşılıklı güven ve istikrarın temin edilmiş olması, sözleşme ilişkisinin belirli veya belirli olmayan bir süre devamı bakımından önem arz eder. Bunun sağlanabilmesinin yolu ise karşılaşılabilecek risk ve belirsizlik faktörlerini mümkün olduğunca belirleyip, sözleşme hükümlerini mümkün olduğunca risk ve belirsizlik faktörlerini bertaraf edebilecek esneklikte düzenlemek olacaktır.

¹⁰² VON DER CRONE, s. 243.

Sürekli borç ilişkilerinde karşılaşılabilecek olan risk ve belirsizlik faktörleri ile bunların kontrolünün yanı sıra bu tür sözleşmelerde karşılaşılan ikinci bir problemde sürekli borç ilişkilerinde edimlerin aynı şekilde icra edilmesinde yaşanan zorluktur. Değişen koşullar sürekli nitelikteki sözleşmelerde edimin ifasının esnetilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirir. Çerçeve sözleşmeler, tüm sözleşmelere özgü risk ve belirsizlik faktörlerinin gelecekte kontrolü yanında, edimin aynı şekilde icrasının yarattığı gerilimi en aza indirgenmesini sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- AKSOY, Tolga / ŞAHİN, Işıl. "Belirsizlik Altında Karar Alma: Geleneksel ve Modern Yaklaşımlar", İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, C. 2, S. 2, 1-28, 2015.
- AYATA, Zeynep. "Hukukun İktisadi Analizi Çerçevesinde Rekabet Hukuku", Hacettepe HFD, S. 4, C. 1, 35-53, 2014.
- AYRANCI, Hasan. "Ön Sözleşme", Yetkin Yayınları, Ankara, 2006.
- BARLAS, Nami. "Çerçeve Sözleşme Kavramı ve Çerçeve Sözleşmelerin Özellikleri", Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu'na 65. Yaş Günü Armağanı. s. 805- 828, 1999.
- BAUDENBACHER, Carl. "Die Behandlung des Franchisevertrages im schweizerischen im europäischen Recht, Neue Vertragsformen der Wirtschaft: Leasing, Factoring, Franchising", 365-404, 1992.
- BAYSAL, Başak. "Sözleşmenin Uyarlanması", On iki Levha Kitabevi, İstanbul, 2009.
- BEHRENS Peter. "Die Ökonomischen Grundlagen des Rechts", Mohr-Siebeck verlag, Tübingen, 1986.
- BEHRENS, Heino. "Wiederkehrschuldverhältnis", Dissertation, Hamburg, 1971.
- BEİMOWSKİ, Joachim. "Zur ökonomischen Analyse Allgemeiner Geschäftsbedingungen", VVF, München, 1989.
- BELEN, Herdem, "Barter Sistemi", İstanbul, Beta Yayınevi, 2007
- BERBEROĞLU, Necat. "Mikro İktisat Teorisi, Birlik Matbaacılık", Eskişehir, 1998.
- BLUM, Ulrich / DUDLEY Leonard / LEIBBRAND Frank / WEISKE Andreas. "Angewandte Intitutionenökonomik", Gabler Verlag, Wiesbaden", 2005.
- DEDEYAN, Daniel. "Die Rechtliche Konstruktion der Reputation", Vertrauen-Vertrags-Verantwortung Festschrift für Hans Caspar von der Crone zum 50. Geburtstag s. 3-21, 2007.
- DIETER, Henrich. "Vorvertrag-Optionsvertrag-Vorrechtsvertrag", Mohr/Paul-Siebeck Verlag, Tübingen, 1965.

- DRECHER, Ingo / FLEISCHER, Holger / SCHMIDT, Karsten, "Münchener Kommentar HGB, Art. 343", 5. Auflage, München C. H. Beck, 2021, Rn. 34.
- DOĞAN, Gül, Ön Sözleşme (Sözleşme Yapma Vaadi), İstanbul, Yeditepe Üniversitesi, 2004.
- ERİŞGİN, Nuri. "Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı", İmaj Yayınevi, Ankara, 2005.
- ERKAN, Hüsnü. "Ekonomi Sosyolojisi", Dördüncü Basım, Barış Yayınları, İzmir, 2000.
- ERTEK, Tümay. "Mikro Ekonomiye Giriş", Üçüncü Basım. İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- FİKENTSCHER, Wolfgang / HEINEMANN, Andreas, "Schuldrecht", 11. Auflage, de Gruyter Lehrbuch, Berlin, 2006.
- FUCHS-WISSEMAN, Georg. "Die Abgrenzung des Rahmenvertrages vom Sukzessivlieferungsvertrag", Philipps Universität zu Marburg, 1980.
- GERNHUBER, Joachim. "Das Schuldverhältnis, Begründung und Änderung Pflichten und Strukturen Drittwirkungen", , Mohr-Siebeck Verlag, Tübingen, 1989.
- GILLOR, Viviane. "Der Rahmenvertrag für Finanzgeschäfte der Europäischen Bankenvereinigung (EMA) Wertpapierpensionsgeschäfte und Wertpapierdarlehen", Nomos Verlag, Baden Baden, 2006.
- GUNNAR, Janson. "Ökonomische Teori im Recht", Dunker&Humbolt, Berlin, 2004.
- GÜMÜŞ, Mustafa Alper, Borçlar Hukuku Özel Hükümler, C. I, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2008.
- GÜRZUMAR, Osman Berat. "Franchise Sözleşmeleri ve Bu Sözleşmelerin Temelini Oluşturan Sistemlerin Hukuken Korunması", Beta Yayınevi, İstanbul, 1995.
- HERZOG, Nicolas. "Der Vorvertrag im schweizerischen und deutschen Schuldrecht", Schultess Polygraphischer Verlag, Zürich, 1999.

- HONSELL, Heinrich, Schweizerisches Obligationenrecht, Besonderer Teil, siebte Auflage. Bern: Stämpfli Verlag, 2003.
- İŞGÜZAR, Hasan. "Tek Satıcılık Sözleşmesi", Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1989.
- KAPLAN, İbrahim. "Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi", Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1987.
- KIRCA, Çiğdem. "Franchise Sözleşmesi", Banka ve Ticaret Enstitüsü, Ankara, 1997.
- KIRCA, İsmail. "Hukuki Yönüyle Borsa Opsiyon İşlemleri", Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2000.
- KIRCHGÄSSNER, Gebhard. "Führt der Homo Oeconomicus das Recht in die Irre?", JZ, S. 3: s. 104-111, 1991.
- KRAMER, Ernst A. "Berner Kommentar das Obligationenrecht Art. 19-22", Stämpfli Verlag, Bern, 1991.
- LARENZ, Karl / WOLF, Manfred. "Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts", 9. Auflage, München, Beck Verlag, 2004.
- LİNDNER, Peter. "Räume und Regeln Unternehmerischen Handels", Steiner Franz Verlag, Stuttgart, 1999.
- MARTİNEK, Michael. "Franchising. Grundlagen der zivil und wettbewerbsrechtlichen Behandlung der vertikalen Gruppenkooperation beim Absatz von Waren und Dienstleistungen", Decker's Verlag, Heidelberg, 1987.
- NEUS, Werner. "Zur Bildung von Konzernen: Eine Analyse auf Basis unvollständigerverträge", Ökonomische Analyse von Verträgen, 2000.
- OETKER, Hartmut. "Das Dauerschuldverhältnis und seine Beendigung", Mohr/Paul-Siebeck Verlag, Tübingen, 1994.
- OĞUZ, Fuat. "Hukukun Ekonomik Analizi: Genel Bir Değerlendirme", Piyasa, S. 2: 3-23, 2002.
- OKTAY, Saibe. "Uzun Süreli Sözleşmelerin Geçerliliği", İHFM, C.LV, S.3: 209-234, 1997.
- OTT, Claus / SCHÄFER, Hans Bernd. "Ökonomische Analyse des Unternehmensrechts", Physica Verlag, Heidelberg, 1993.

- PALANDT, Otto. "Bürgerliches Gesetzbuch", 58. Auflage. München, Beck Verlag, 2006.
- RİCHTER, Rudolf. "Verträge aus wirtschaftstheoretischer Sicht", Ökonomische Analyse von Verträgen, 1-24, 2000.
- SAECKER, Franz Jürgen / RIXECKER, Roland / OETKER, Hartmut / LİMPERGER, Bettina. "Münchener Kommentar BGB, ROM I VO", Band 13, Art. 4, 8. Auflage, München, C.H. Beck, 2021, Rn.309.
- SAECKER, Franz Jürgen / RİXECKER, Roland / OETKER, Hartmut / LİMPERGER, Bettina. "Münchener Kommentar BGB Art. 314", Band 3, 8. Auflage, München, C.H. Beck, 2019 Rn. 8
- SAECKER, Franz Jürgen / RİXECKER, Roland / OETKER, Hartmut / LİMPERGER, Bettina. "Münchener Kommentar BGB, Art. 313", Band 3, 8. Auflage, München, C.H. Beck, 2019, Rn. 61
- SAECKER, Franz Jürgen / RİXECKER, Roland / OETKER, Hartmut / LİMPERGER, Bettina Münchener Kommentar BGB, Art. 249 , Band 2, 8. Auflage, München C. H. Beck, 2019, Rn.12.
- SAECKER, Franz Jürgen / RİXERER, Roland / OETKER, Hartmut / Limperg, BETTİNA. "Münchener Kommentar BGB, Art. 145", Band I, 9. Auflage, München, C. H. Beck, 2021, Rn. 44.
- SANLI, Kerem Cem. "Haksız Fiil Hukukunun Ekonomik Analizi-Hukuk ve Ekonomi Öğretisi", Arıkan Basımevi, İstanbul, 2007.
- SARIKAYA, Murat. "Asimetrik Bilgi Çerçevesinde Müzayedeler", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.3, S.2: s. 99-109, 2002.
- SAUTER, Daniel. "Ausgewählte Probleme Sukzessivlieferungsvertrages", Schulthess, Zürich,1982.
- SCHİMANSY Herbert, BUNTE, Hermann Josef, LWOWSKI Hans-Jürgen. "Bankrechts Handbuch", 5. Auflage, München, C.H. Beck, 2017,
- SCHÖNENBERGER, Wilhelm und JÄGGI, Peter, "Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch, Obligationenrecht, Teilband V 1 a Art. 1-17", Zürich, Schulthess, 1973

- SCHULTESS, Victor. "Der Franchise-Vertrag nach dem schweizerischem Recht", Zürich, Dissertation, 1975.
- SCHULZE, Götz. "Die Naturalobligation", Mohr-Siebeck Verlag, Tübingen, 2007.
- SEILER, Hansjörg. "Recht und Technische Risiken: Grunzüge technischen Sicherheitsrecht", Vdf Hochschulverlag AG, Zürich, 1997.
- SÖLLNER, Fritz. "Die Geschichte des ökonomischen Denkens", 2. Auflage, Berlin, Springer Verlag, 2001.
- STAUDINGER, J.VON, "Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen Buch 1. Allgemeiner Teil Art.134-163", Berlin, Sellier de Gruyter, 2003.
- TÜMERDEM, Murat, Sürekli Borç ilişkilerinde Borçlunun Temerrüdü, Seçkin Yayınevi, 2018.
- VON DER CRONE, Hans Caspar. "Rahmenverträge" Zürich, Schultess Poligraphischer Verlag, 1993.
- WEBER, Rolf. "H Rahmenverträge als Mittel zur rechtlichen Ordnung langfristiger Geschäftsbeziehung", ZSR, S.106, C.I: 402-434, 1987
- WESTERMANN, Harm / Peter, ERMAN. "Bürgerliches Gezetzbuch", 11. Auflage, Köln: Dr. Otto Schmidt Verlag, 2004.
- WESTPHALEN, Friedrich Grap / THÜSING, Gregor. "Vertragsrecht und AGB Klauselwerke", München, C. H. Beck, 2021.
- YALÇINKAYA, Timuçin. "Risk ve Belirsizlik Algılamasının İktisadi Davranışlara Yansıması", T.C. Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tartışma Tebliği: 2004/05, s. 1-21, (2004).
- YILDIRIM, Kemal, ŞIKLAR, İlyas ve BAKIRTAŞ, İbrahim. "Mikro İktisada Giriş", Üçüncü Basım. Bursa: Ekin Yayınevi, 2005.
- ZİNGG, Heinz. "Der Rahmenvertrag-Möglichkeiten und Grenzen im (Retail) Banking", Zürich, Bern, Stuttgart, Wien: Verlag Haupt, 1996.